

”MÄ HALUAISIN OPPIA KALASTAMAAN HAITA.”

Lasten osallisuuden lisääminen Tenava-Talossa

Riikka Immonen ja Kati Koponen

Opinnäytetyö, syksy 2016

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi(AMK)

TIIVISTELMÄ

Immonen, Riikka & Koponen, Kati. "MÄ HALUAISIN OPPIA KALASTAMAAN HAITA." Lasten osallisuuden lisääminen Tenava-Talossa. Diak Helsinki, syksy 2016, 49s, 1 liite. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK)

Työelämälähtöisen opinnäytetyön tarkoitus oli lisätä lasten osallisuutta Suomen Tenavapäiväkodit Oy:n Tenava-Talo-päiväkodin esiopetusryhmässä Kirkkonummella. Tavoitteena oli tuoda lasta osallistavia menetelmiä ryhmän käyttöön. Opinnäytetyö toteutettiin toimintatutkimuksena.

Opinnäytetyön idea nousi uudistetusta varhaiskasvatuslaista sekä esiopetussuunnitelmasta. Niissä molemmissa korostetaan lapsen osallisuuden merkitystä. Toimintatutkimuksen teoreettisena viitekehysenä käytettiin lasten osallisuudesta tehtyjä tutkimuksia sekä lähdekirjallisuutta osallisuuden teoriasta.

Opinnäytetyö toteutettiin keräämällä Tenava-Talo-päiväkodin henkilökunnalta ideoita siitä, kuinka lasten osallisuutta voisi heidän mielestään lisätä. Ideointi toteutettiin Tuplatiimi-menetelmällä. Ideoiden ryhmittelyn jälkeen valittiin menetelmät, jotka päiväkodin esiopetusryhmässä otettiin käyttöön uuden toimintakauden alussa elokuussa 2016. Menetelmiksi valikoituvat: leikkitaulu, lasten kokoukset sekä lasten havainnointi ja havaintojen dokumentointi.

Osallisuutta lisäävien menetelmien käyttöönotto sujui pääosin hyvin. Henkilökunta havainnoi ja kirjaa lapsilta nousevia ideoita ja niitä toteutetaan yhdessä sovituilla tavoilla. Esiopetusryhmässä on ollut käytössä projektityöskentelymalli. Lapset ovat saaneet syventyä valitsemiinsä teemoihin ja oppia uutta niiden kautta. Haasteita uusien toimintatapojen juurtumiselle ovat tuoneet uudet lapsien ja henkilökunnan suhdelukujen tiukennukset sekä esimerkiksi henkilökunnan poissaolosta johtuneet poikkeustilanteet.

Osallisuus käsitteenä on alkanut avautua entistä enemmän työntekijöille ja on nostettu yhdeksi pääteemaksi esiopetusryhmässä. Osallisuudesta keskustelu on työyhteisössä lisääntynyt. Yksi tärkeimmistä huomioista on ollut se, etteivät pelkkään esiopetukseen osallistuvat lapset ehdi leikkiä päivittäin lainkaan. Tämä havainto on tärkeä toiminnan suunnittelun kannalta jatkossa.

Asiasanat: osallisuus, varhaiskasvatus, lapsilähtöisyys, toimintatutkimus

ABSTRACT

Immonen, Riikka & Koponen, Kati. "I WOULD LIKE TO LEARN HOW TO FISH FOR SHARKS" Increasing the participation of children in Tenava-Talo .Helsinki, autumn 2016, 49 pages, 1 attachment

Diakonia University of Applied Sciences, Degree programme in Social Services, Bachelor of Social Services.

The purpose of the thesis was to increase the participation of children in Suomen Tenavapäiväkodit Oy Tenava-Talo kindergarten's pre-school group in Kirkkonummi, Finland. The aim was to bring participatory methods for the children in the group. The form of the thesis was action research.

The idea of the thesis came from the renewed pre-school education law, as well as the pre-school education plan. They both emphasize the importance of child participation. The theoretical framework for the thesis was the research and source material on children's participation.

The research was conducted by collecting ideas from the staff of Tenava-Talo kindergarten. The staff was asked how children's participation could be enhanced. The brainstorming was conducted by the Tuplatiimi method. The methods clustered from the brainstorming were introduced at the beginning of the new period in August 2016 in the pre-school group. The selected methods were: play flat, meetings of the children, children's observation and documentation of the findings.

The pre-school group has been using a project work model. The children have learned new things from the themes they chose. Participation of children has gained its position in Tenava-Talo during the thesis. The methods increasing participation was introduced well. The children's meetings take place on a weekly basis and the play panel is now a part of the everyday life of the pre-school group. The staff observes and records ideas coming up from children and they are carried out in common agreed ways. The new ratio of staff and children and exceptional circumstances caused by the absence of the staff have brought challenges for new practices to root.

Participation as a concept has begun to unfold for the staff and it has been raised as one of the main themes of the pre-school group. Conversation of the participation among the work community has increased. One of the main considerations was the fact that children who only participate in pre-school education do not have time to play on a daily basis. This observation is important in the future in terms of operational planning.

Keywords: participation, pre-school education, child-oriented, action research

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 LAPSEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA.....	7
2.1 Osallisuuden käsite	7
2.2 Osallisuuden teoreettiset mallit.....	9
2.3 Lapsen osallisuuden esteet ja mahdollistaminen	12
2.3.1 Esteitä	12
2.3.2 Mahdollistaminen	15
2.4 Varhaiskasvatusta ohjaava lainsäädäntö ja asiakirjat osallisuuden näkökulmasta	17
2.5 Osallisuuden mahdollistuminen kehityksen näkökulmasta	19
2.6 Lapsen osallisuutta lisääviä menetelmiä.....	21
2.6.1 Lapset mukana toiminnan suunnittelussa.....	21
2.6.2 Havainnointi ja dokumentointi.....	24
2.6.3 Leikkitaulu	25
3 OPINNÄYTETYÖPROSESSI.....	28
3.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	28
3.2 Toimintaympäristön kuvaus.....	28
3.1 Opinnäytetyöprosessin eteneminen.....	30
3.2 Arviointia opinnäytetyön tavoitteiden toteutumisesta	36
4 POHDINTA	41
4.1 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus	42
4.2 Ammatillinen kasvu	43
4.3 Yhteenveto	44
LÄHTEET	46
LIITE	49

1 JOHDANTO

Ajatus opinnäytetyöstämme syntyi, kun tutustuimme uudistettuun varhaiskasvatuslakiin. Uudistettu laki velvoittaa ottamaan lapsen mielipiteen ja toivomukset huomioon varhaiskasvatussuunnitelmia tehdessä ja arvioidessa, huomioiden lapsen iän ja kehityksen (Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580). Laissa ei määritellä, miten lapsen mielipidettä ja toivomuksia tulisi huomioida.

Opinnäytetyössämme jalkauduimme Kirkkonummen Veikkolaan Tenava-Talo päiväkotiin. Tenava-Talossa kaivattiin menetelmiä, jotka lisäisivät lasten osallisuutta arjessa sekä toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa. Opinnäytetyömme tarkoituksena on lisätä lasten osallisuutta Tenava-Talo -päiväkodin esiopetusryhmässä. Tavoitteena on tuoda osallistavia menetelmiä ryhmän käyttöön.

Lapsen osallisuus on vahvasti kirjattu uudistettuun esiopetussuunnitelmaan ja varhaiskasvatuslakiin. Se velvoittaa kaikkia päiväkoteja kiinnittämään katseensa lasten osallisuuden toteutumiseen. Perinteisesti opettajat ovat huolehtineet toimintakauden suunnittelusta. Koemme, että muutosta vanhaan toimintakulttuuriin tarvitaan. Asenteita ja rutiineja tulisi ravistella ja keskittyä turvaamaan lapsen oikeus osallisuuteen, luovuuteen, ihmettelyyn, tutkimiseen ja leikkiin. Haluamme tässä **toiminnallisessa opinnäytetyössämme** selvittää, kuinka voimme omassa työssämme olla muuttamassa vanhoja toimintamalleja. Lain veloitteen lisäksi tarvitaan kasvattajien aitoa tahtoa ja innostusta nähdä ja tehdä asioita uudella tavalla.

Työn alussa avaamme lapsen osallisuuden käsitettä teorian avulla sekä osallisuuden mahdollistumista ja sen toteutumiseen liittyviä esteitä. Sen jälkeen kuvaamme, millainen toimintatutkimus on tutkimusmenetelmänä. Teoriaosuuden jälkeen kerromme toimintaympäristöstä ja työelämän yhteistyötahosta. Kerromme, kuinka opinnäytetyöprosessi eteni ja millaisia havaintoja teimme sen aikana. Lopuksi arvioimme tavoitteiden toteutumista ja pohdimme opinnäytetyöprosessin kulkua ja sen aikana tapahtunutta omaa

ammattillista kasvuamme. Opinnäytetyömme keskeisiä käsitteitä ovat **lapsilähtöisyys** ja **lapsen osallisuus** varhaiskasvatuksessa.

2 LAPSEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA

2.1 Osallisuuden käsite

Lapsen osallisuutta määritellään YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa, joka laadittu vuonna 1989. Yleissopimuksen mukaan lapsella on oikeus tulla kuulluksi, ilmaista itseään ja osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon jo pienestä pitäen. Aiemmin lapset on nähty pääosin passiivisina aikuisten huolenpidon kohteina, mutta osallisuuden käsite pitää sisällään ymmärryksen lapsesta aktiivisena toimijana ja havainnoijana, jolla on kyky oppia ja muovata elämänsä oppimansa pohjalta. (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 5.)

Osallisuus sekoitetaan helposti osallistumiseen. Tällöin ajatellaan, että lapsen osallisuus toteutuu, kun lapsi osallistuu aikuisen suunnittelemaan toimintaan. Osallisuuteen kuuluu kuitenkin vahvasti myös lupa olla osallistumatta. Joidenkin lasten kohdalla osallisuuden kokemus muodostuu esimerkiksi tunteena ryhmään kuulumisesta, vaikka he eivät haluaisi osallistua yhteiseen tekemiseen (Stenvall & Seppälä 2008, 5). Jo vuonna 1762 Jean-Jacques Rousseau on esittänyt lapsilähtöisen pedagogiikan perusajatuksia. Hänen mielestään lapsuus on arvo sinänsä. Sitä ei pidä uhrata omaksumalla asioita aikuisuutta varten vain, koska niin kuuluu tehdä. Hänen mukaansa on luonnotonta opetella asioita sellaisin keinoin, joista ei ole luonnostaan kiinnostunut. (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 26.)

Osallisuuden käsitettä lähestytään ja määritellään usein lapsen valinnanmahdollisuuksien kautta. Tällöin osallisuus nähdään oikeutena tehdä valintoja ja osallisuuden toteutumista voitaisiin tarkastella sen pohjalta, mihin kaikkeen lapsella on mahdollisuus vaikuttaa. Osallisuus voidaan myös nähdä lapselle luonnollisena tapana oppia ja tehdä aloitteita omista kiinnostuksen kohteistaan käsin. Kun kasvattaja tarttuu sensitiivisesti lapsen aloitteisiin ja pysähtyy lapsen kiinnostuksen kohteiden äärelle, lapselle välittyy tunne siitä, että hänen ajatuksensa ja kokemuksensa ovat merkityksellisiä.

KUVIO 1. Lapsen osallisuuden kokemuksen muodostuminen (Leinonen 2014, 19.)

Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen Soccan varhaiskasvatukseen keskittyneissä VKK-Metro – hankkeissa tutkittiin vuosina 2009–2011 laajasti lapsen osallisuutta pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Tutkimusten perusteella voitiin listata seitsemän osatekijää, jotka kuvaavat lapsen osallisuuden kokemusta. Näitä tekijöitä kuvaamme kuviossa 1 Lapsen osallisuuden kokemuksen muodostuminen.

Lapsen osallisuuden kokemus muodostuu lapsen oikeudesta iloita itsestään ja kokea olevansa tärkeä sekä siitä, että lapsi tulee omana itsenään kuulluksi ja nähdyksi. Osallisuuden kokemus sisältää perusturvallisuuteen liittyvän tunteen, että lapsen tarpeista huolehditaan. Turvallinen ympäristö tukee oppimista. Luotettavat aikuiset ja turvallinen ilmapiiri mahdollistavat uusien asioiden harjoittelun, yrittämisen ja myös epäonnistumisen. Omatoimisuuden harjoittelu tapahtuu yhdessä aikuisen kanssa. Lapselta ei odoteta osaamista asioissa, joita

hän ei vielä hallitse. Kokemus osallisuudesta on myös lapsen valintojen mahdollisuutta. Valintoja, vaihtoehtoja ja vaikutuksia sekä syy ja seuraussuhteita tulee avata lapselle ikätason mukaan. Sen myötä lapsi kasvaa toimimaan vastuullisemmin. Osallisuuden kokemukseen kuuluu yhteinen keskustelu ympäristöstä, havaintojen ja tulkintojen peilaaminen sekä yhdessä ihmettely. (Leinonen 2014, 19—20.)

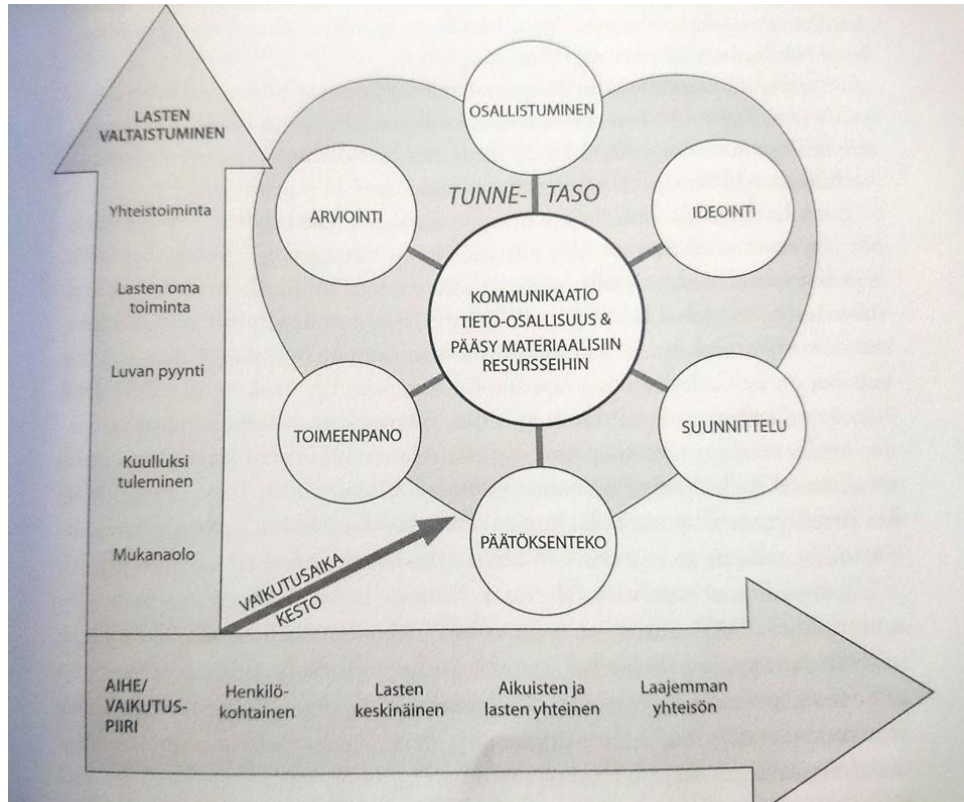
2.2 Osallisuuden teoreettiset mallit

Osallisuutta on kuvattu Roger Hartin (1992) luoman porrasmallin avulla. Kahdeksan portaan mallissa kuvataan lapsen olemattomista vaikutusmahdollisuuksista ja aikuisen manipuloimista lapsista kohti sitä, että lapset ja aikuiset päättävät asioista yhdessä tasavertaisina yksilöinä. Hartin porrasmallia on muokannut myöhemmin Harry Shier (2001), joka jakaa osallisuuden viidelle tasolle. Shierin mallissa tarkastellaan sitä, kuinka kasvattajat vuorovaikutuksessa lasten kanssa voivat olla mahdollistamassa - tai estämässä - osallisuutta tukevia toimintamalleja. (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 11.)

Shierin malli alkaa lapsen kuulemisen tulemisesta rutiiniksi aikuiselle. Se kyselee kasvattajalta valmiutta lapsen mielipiteiden kuulemiseen ja pysäyttää arvioimaan mahdollistavatko kasvattajien toimintatavat sen, että lapsella on edes mahdollisuus tulla kuulluksi. Seuraavaksi osallisuutta lisääväksi tasoksi Shier määrittelee sen, että kasvattajat tukevat omalla toiminnallaan lapsia ilmaisemaan omia näkemyksiään. Kolmannella osallisuuden tasolla lapsen näkemykset otetaan huomioon aikuisten päätöksentekoprosessissa. Neljännellä tasolla lapset ovat itse mukana päätöksentekoprosessissa. Korkeimmalla osallisuuden tasolla lapset ovat aktiivisesti mukana jakamassa valtaa ja vastuuta aikuisten kanssa päätösten teossa. Shierin mukaan osallisuuden tasoilla voi myös liikkua edestakaisin, sensitiivisesti lapsen valmiuksien ja kehitystason mukaan. Aikuisen ei tule vaatia lasta päättämään asioista, joista lapsi ei ole valmis ottamaan vastuuta. (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 11—12.)

Shierin mallin kohdalla tulee pohtia sitä, mitkä tekijät estävät esimerkiksi lasten mielipiteiden ilmaisua. Onko syy siinä, etteivät lapset koe mielipiteillään olevan mitään merkitystä vai ettei kasvattajan ja lapsen vuorovaikutus syystä tai toisesta toimi? Lapsen mielipiteiden huomioiminen ja kuunteleminen ei tarkoita, että aikuinen toimisi jokaisen ryhmän lapsen toiveiden toteuttajana. Aina tahtonsa läpi saava lapsi kokee usein turvattomuutta. Aikuisen tehtävä on kuunnella ja arvioida, mitkä toiveet voidaan toteuttaa tosiasiat huomioon ottaen. Kasvattajan tulee voida perustella, miksi toimitaan niin kuin toimitaan. Tärkeintä on kasvattajan asenne ja positiivinen suhtautuminen siihen, että lapset voivat olla mukana vaikuttamassa ideoillaan varhaiskasvatuksen sisältöön. (Leinonen 2014, 22.)

Suomalainen varhaiskasvatuksen tutkija Leena Turja on myös mallintanut osallisuuden moniulotteisuutta tutkimustensa perusteella. Kuviossa 2, Lasten osallisuuden toteutuminen, Leena Turja havainnollistaa, mitä kaikkea osallisuuden toteutumiseen käytännössä liittyy.

Kuvio 2 Lasten osallisuuden toteutuminen (Turja 2016, 49).

Turja pitää osallisuuden perusedellytyksinä lapsen tunnetason luottamusta itseensä ja muihin. Myös yhteinen kieli tarvitaan, on se sitten puhuttua kieltä tai vaikkapa kuvien avulla tapahtuvaa kommunikointia. Tärkeää on, että lapsi tietää, mitä suunniteltavalla toiminnalla tavoitellaan, mitä resursseja on käytössä ja mitkä asiat toimintaa rajoittavat. Lapsen tulee myös ymmärtää oma roolinsa prosessissa. Kasvattajan tehtävä on selittää lapselle, mitä häneltä yhteisön osallisena jäsenenä odotetaan. Toimintaan tarvittavat välineet tulee olla lasten saatavilla ja käytettävissä, eikä niiden käyttöä tulisi rajata esimerkiksi sukupuolen mukaan. (Turja 2016, 50–51.)

Lasten osallisuuden toteutuminen -kuviossa osallisuuden toteutumista esitetään kolmen ulottuvuuden kentässä. Valtaistumisen ulottuvuus tarkoittaa lapsen ja aikuisen välistä valtasuhdetta. Se pitää sisällään sen, kuinka paljon tietoa lapselle annetaan, saako hän vapaasti käyttää haluamiaan materiaaleja tai välineitä, mihin asioihin hän saa vaikuttaa tai mitä asioita saa esimerkiksi tehdä kysymättä siihen aikuiselta lupaa. Valtaistumisen aste voi vaihdella toiminnan seuraamisesta tai mukana olostaan siihen, että lapset suunnittelevat ja toteuttavat omaa toimintaansa niin, että aikuiset toimivat siinä lähinnä mahdollistajan roolissa. Valtaistumisen ja osallisuuden määrä voi vaihdella tilannekohtaisesti. Turja esittääkin erilaisille porrasmalleille kritiikkiä siitä, että usein lapsiryhmä on yhtä aikaa eri tasoilla tai portailla, riippuen toiminnasta ja tilanteesta. (Turja 2016, 50–51.)

Toinen ulottuvuus Turjan kuviossa on lapsen osallisuuden aihe ja vaikutuspiiri. Koskeeko osallisuus vain lapsen henkilökohtaisia asioita, esimerkiksi omaa leikinvalintaa tai ruoan maistamista vai koko ryhmän yhteistä toimintaa. Kolmas ulottuvuus on ajallisuus. Toteutuuko osallisuus kertaluontoisissa toiminnoissa vai onko se pitkäkestoisempaa tai pysyvää. Usein lapset saavat helpommin osallistua vaikkapa yksittäisen lauluhetken sisältöön kuin toimintaympäristön kehittämiseen tai päiväkodin välineiden hankintaan. (Turja 2016, 51–52.)

2.3 Lapsen osallisuuden esteet ja mahdollistaminen

2.3.1 Esteitä

Osallisuus käsitteenä ymmärretään kirjavasti. Sen ajatellaan olevan vapaata kasvatusta, lasten viihdyttämistä ja sitä, että lapset saavat tehdä mitä tahansa. Toisessa ääripäässä nipistetään perinteisistä aikuisen suunnittelemista ja johtamista pedagogisista toimintatuokioista. Pelätään, että aikuisen johtama leivontahetki tai askartelu talloo jollain tavalla lapsen osallisuutta jalkoihinsa. Lapsilähtöisyyden nimissä unohdetaan, että aikuisen tehtävä kasvattajana on myös kannustaa ja haastaa lapsia kokeilemaan uutta, oppimaan ja että lapset ovat usein luonnostaan myös halukkaita niin toimimaan. Osallisuuden käsitteen väärinymmärrykset voivat toimia esteenä sen toteutumiselle. (Kalliala 2012, 76—77; Kalliala 2008 20—22.)

Stenvall ja Seppälä (2008) tutkivat kasvattajien käsityksiä osallisuudesta pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Vastauksista on luettavissa osallisuutta rajoittavia käsityksiä: lapset voivat valita omia tekemisiään vapaan toiminnan aikana, heidän mielipiteitään kyllä kuullaan ja kirjataan, mutta toiminnan suunnittelun katsotaan kuuluvan ammattilaiselle. Kasvattajat määrittelevät joskus hyvin tarkoin, mihin lapsi voi olla osallinen ja mihin ei. Kasvattajat voivat omalla toiminnallaan olla lisäämässä tai estämässä osallisuutta. Käsitys siitä, että ammattilainen suunnittelee toiminnan ja tietää, mikä on lapsille parhaaksi, on perinteinen malli, josta on pidetty kiinni näihin päiviin asti. Osallisuuden lisääminen vaatii vanhojen mallien kyseenalaistamista ja käsitteiden avaamista. Lasten suunnittelupotentiaalia voisi hyödyntää huomattavasti enemmän myös niin sanotuissa perushoitotilanteissa, kuten pukemistilanteissa tai ruokailussa. Lapsilla voi olla hyvinkin toteuttamiskelpoisia ideoita esimerkiksi siihen, miten odotustilanteista voi tehdä mielekkäämpiä. Kysyttäessä lepoaika on monelle lapselle koko päiväkotiarjen inhotuin asia. Hereillä olevia lapsia torutaan usein levottomuudesta, vaikka tärkeämpää olisi pohtia syitä sen taustalla. Lasten ja aikuisten tulisi voida yhdessä neuvotella sopivista säännöistä ja arjen

sujumisesta päiväkodeissa. (Stenvall & Seppälä, 2008, 6—7, 12, 41; Leinonen 2014, 37; Roos 2014, 52.)

Lasten yksilöllinen huomioiminen on yksi kasvavien päiväkotiryhmien suurista haasteista. Päiväkotien toimintakulttuurit ja valtarakenteet ovat keskenään hyvin erilaisia ja samankin päiväkodin eri lapsiryhmissä toimintatavat voivat poiketa toisistaan huomattavasti. Varhaiskasvatuksen yliopistonlehtori ja dosentti Marjatta Kalliala (2008, 20-22) muistuttaa, että aikuisen ja lapsen suhteeseen liittyy aina vallankäytön aspekti. Aikuisen arvot ja käsitys siitä, millaisena hän lapsen ja lapsuuden käsittää, vaikuttavat olennaisesti kasvatukseen. Kasvattajia ohjaavat yleiset kulttuuriset käsitykset lapsen asemasta ja näkemykset siitä, mitä lapsen tulee missäkin kehitysvaiheessa osata ja opetella. Kasvattaja voi käyttää aikuisen valtaansa myönteisesti tai kielteisesti, lapsen puolesta tai lasta vastaan. Vallankäytön huomaaminen on tärkeää ja siihen liittyvistä kysymyksistä tulisi puhua avoimesti lastenkin kanssa. Lasten kanssa voidaan yhdessä pohtia sääntöjä tai miettiä, millaisista asioista lapset voivat päättää ja mitkä taas kuuluvat aikuisten päätettäviksi. Lasta tulisi tukea valintojen tekemisen opettelussa ikätason mukaisesti eikä rangaista ”vääristä valinnoista”. Valintojen seurauksia tulisi pohtia yhdessä lapsen kanssa ja näin opetella hiljalleen vastuuta omista ratkaisuista. (Stenvall & Seppälä 2008, 5—6, 20—22; Leinonen 2014, 24, 37; Turja 2016, 42.)

Lapsen osallisuus on noussut viime vuosina enemmän julkiseen keskusteluun siitä tehtyjen tutkimusten myötä. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan varhaiskasvatuksen kehittämisyksikkö VKK-Metro toteutti hankekautena 2009–2011 useita lapsen ja vanhemman osallisuutta lisääviä hankkeita ja tehnyt tutkimusta lapsen osallisuudesta varhaiskasvatuksessa pääkaupunkiseudulla. (Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus, viitattu 25.9.2016.)

VKK-Metron tekemässä laajassa tutkimuksessa pääkaupunkiseudun päiväkodeissa, selvitettiin osallisuuden esteitä varhaiskasvatuksessa. Kysely lähetettiin kaikkiin pääkaupunkiseudun kunnallisiin päiväkoteihin ja siihen vastasi yhteensä 1150 kasvattajatiimiä. Ryhmittelyanalyysin avulla

tutkimustulokset jaettiin viiteen eri luokkaan. Voimakkaimmin esille tullut osallisuuden este oli kasvattajien ammatillisen osaamisen heikkous. Riittämätön tieto lapsen eri kehitysvaiheista vaikuttaa siihen, että esimerkiksi lapsihavainnointia on vaikeaa tehdä. Silloin lapsen osallisuuden lisääminen kehitystasoa vastaavasti muodostuu ongelmalliseksi. Myös lasta osallistavista toimintatavoista ei ollut riittävästi tietoa. Ammatillisuuteen liittyy kyky keskittyä lapsiin, leikkiin ja havainnointiin sen sijaan, että keskittyy juttelemaan työkaverin kanssa. Vastauksissa näkyi kasvattajien vaikeus keskittyä olemaan läsnä lasten kanssa ja tarve aikuiskontakteihin toisten työntekijöiden kanssa. (Venninen 2014, 159.)

Toisena luokkana ovat työhyvinvointiin liittyvät ongelmat. Tutkimusvastausten mukaan kasvattajat kokevat vaikeuksia työn priorisoinnissa. Asioiden kasautuminen aiheuttaa kiireen tunnetta ja väsymistä. Väsyminen puolestaan aiheuttaa tehottomuutta ja lisää jo ensimmäisessä luokassa mainittua keskittymättömyyttä. Kolmas luokka liittyy erityisen tuen tarpeisiin. Jos päiväkotiryhmässä on erityistä tukea tarvitsevia lapsia, tutkimukseen vastanneet kokivat, että se rajoittaa muun lapsiryhmän mahdollisuuksia osallisuuteen. Erityistä tukea tarvitsevat lapset vaativat enemmän aikuisten huomiota. Monet heistä hyötyvät aikuisjohtoisuudesta ja selkeästä struktuurista. Tämä taas vie resursseja pois ryhmän muilta lapsilta. Neljännessä luokassa osallisuuden esteenä on aikuisten ja lasten määrä. Aikuisten poissaolot vaikeuttavat pienryhmätoiminnan toteuttamista. Ylipäätään työntekijät kokevat, että suuret ryhmäkoot vaikeuttavat lasten osallisuuden toteutumista. Ryhmittelyn viidennessä luokassa esiin tulevat urautuneet toimintatavat, ”näin meillä on aina tehty”-ajattelu. Siihen liittyvät rutiinit ja aikataulutukset ja aikuisjohtoinen toiminnansuunnittelu. (Venninen 2014, 160–162.)

Samassa tutkimuksessa tutkittiin myös sitä, kuinka paljon työntekijät kokevat voivansa näihin osallisuuden esteisiin itse vaikuttaa. Ammatillisen osaamisen (1) ja urautuneiden toimintatapojen (5) luokassa vaikuttamismahdollisuudet koetaan suurina: 75 % vastanneista tiimeistä koki, että voi olla vaikuttamassa tämän osallisuuden esteen poistumiseen. Jokainen voi itse aktiivisesti hankkia lisää koulutusta, kehittää omia työtapojaan ja herättää keskustelua

toimintakulttuurista. Aikuisten ja lasten suhdelukuihin (4) vastaajat kokivat voivansa vaikuttaa kaikista vähiten. 94 % vastanneista tiimeistä oli sitä mieltä, etteivät he voi vaikuttaa asiaan lainkaan tai erittäin vähän. Sijaisten palkkaaminen, ryhmäkoot ja aikuisten määrä eivät ole työntekijöiden päätettävissä. Työhyvinvointiin (2) ja erityistä tukea tarvitsevien lasten tuomiin haasteisiin (3) koki voivansa merkittävästi vaikuttaa noin 40 % vastanneista kasvattajatiimeistä. (Venninen 2014, 162–163.)

2.3.2 Mahdollistaminen

Lapsen osallisuus päiväkodissa mahdollistuu vuorovaikutuksessa lapsen ja kasvattajien kesken. Osallistavassa toimintakulttuurissa lasten ääntä kuullaan ja se huomioidaan. Lapset otetaan tasavertaisesti mukaan päätöksentekoon ja toiminnan suunnitteluun. Keskeistä osallisuudessa on lapsen subjektiivinen tunnekokemus yhteisöön kuulumisesta ja omista vaikuttamismahdollisuuksistaan. Osallisuuden kokeminen lisää lapsen motivaatiota ja sitoutuneisuutta toimintaan. Oppiminen sävyttyy innostuneisuudella, kun se on lähtöisin lapsen omista kiinnostuksen kohteista. Osallisuuden mahdollistaminen haastaa työntekijöitä omien työtapojen, arkea määrittelevien aikataulujen ja rutiinien kriittiseen arviointiin. Osallisuus vaatii kasvattajalta silmien ja korvien avaamista lasten aloitteille ja kiinnostuksen kohteille sekä aktiivista vuorovaikutusta lapsen kanssa. (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 7—8; Leinonen 2014, 1; Stenvall & Seppälä 2008 4—5.)

Osallisuuden lisäämisellä ei tarkoiteta vallan luovuttamista lapsille, vaan sen jakamista aikuisten ja lasten kesken. Askel askeleelta lapset oppivat ymmärtämään omien valintojensa seurauksia ja kasvamaan vastuuseen. Lapsen saama positiivinen ja kannustava palaute kannustaa omatoimisuuteen ja uusien asioiden opetteluun. Osallisuus vaatii molemminpuolista luottamusta. Lapsen tulee kokea olonsa turvalliseksi ilmaistakseen itseään ryhmässä. Aikuisen puolestaan tulee luottaa lapsen kykyihin ja toisaalta myös omaan ammattitaitoonsa tilanteissa, joissa päätösvaltaa luovutetaan lapsille. (Stenvall&Seppälä 2008, 25:37; Leinonen 2014, 24, 37 ; Turja 2016, 51.)

Osallisuus toteutuu usein parhaiten vapaan leikin tilanteissa ja ulkoiluissa. Silloin lapset saavat eniten toteuttaa ideoitaan ja käyttää vapaammin toiminta- ja leikkivälineitä. Tähän liittyy riski, ettei lapsi vapaan leikin aikana saa aikuisen ohjausta, vaikka sitä tarvitsisikin. Kasvattaja saattaa ajatella, ettei lapsen omiin leikkeihin saa mennä puuttumaan, vaikka lapsi saattaisikin tarvita niissä aikuisten tukea. (Leinonen 2014, 37.)

Osallisuuden toteutuminen vaatii aikuiselta aktiivista lapsen huomaamista myös vapaiden toimintojen aikana. Saatavilla olo ei riitä, vaan aikuisen tulisi osallistua ja olla läsnä myös leikeissä, jotta osallisuus toteutuisi ja kehittyisi. Lapsen osallisuutta saatetaan pitää niin itsestään selvänä asiana, ettei siihen kiinnitetä huomiota. Kasvattaja saattaa ajatella, että jokaisella lapsella on mahdollisuus esimerkiksi päivittäisissä aamupiiritilanteissa kertoa mielipiteitään, eikä pohdi sitä, miksi jotkut eivät sitä kuitenkaan koskaan tee. (Leinonen 2014, 37.)

Lapsen osallisuuden pitäisi kuulua lapsen jokaiseen päiväkotipäivään ja läpäistä koko varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri. Lapsen tulee kokea, että hänet nähdään ja kuullaan joka päivä ja että hän on tärkeä ja arvostettu omana itsenään. Millään yksittäisellä menetelmällä ei osallisuutta voi aikaansaada. Tärkeää on kasvattajien asenne ja lapsen aito kohtaaminen. Kalliala (2008, 16–17, 20) kiteyttää mielestämme osallisuuden toteutumisen luonteen päiväkodissa. Toiminnan tulee Kallialan mukaan olla lapsilähtöistä, mutta aikuisjohtoista. Toiminnan sisällöt, tavoitteet ja menetelmät nousevat ryhmän lapsista. Aikuisen tehtävä on tarttua niihin ja huomata lasten kiinnostuksen kohteet ja yksilölliset tarpeet. Aikuisjohtoisuudella puolestaan ymmärretään se luonnollinen asia, että aikuiset kuitenkin johtavat ryhmää ja ovat siitä vastuussa. Aikuisen tulee tuntee lapset hyvin ja kyetä vastaamaan lasten tarpeisiin, virittää ja kannustaa lapsia saamaan uusia kokemuksia tutkimalla ja oppimaan uutta. Osallisuuden nimissä ei voi langettaa lapselle vapautta tehdä mitä tahansa. Lapsi ei voi ottaa vastuuta omasta kasvustaan ja kehityksestään. Lapsi on samalla tarvitseva ja osaava. Aikuisen tehtävä on määritellä, mikä on kussakin kehitysvaiheessa sopiva määrä valtaa ja vastuuta lapselle. Esimerkiksi pelien ja elokuvien ikäraajat ovat asioita, jotka eivät ole lapsen päätettävissä ja niitä tulee noudattaa. (Leinonen 2014, 36—37.)

Osa VKK-Metron aiemmin esitellyssä tutkimuksessa osallisuuden esteiksi koetuista asioista, kuten ryhmäkoot tai lasten ja aikuisten suhdeluvut, ovat tavallisen työntekijän vaikutusvallan ulottumattomissa. Moneen asiaan työntekijät voivat kuitenkin itse vaikuttaa ja olla mahdollistamassa parempaa osallisuuden toteutumista.

Tutkimuksessa eniten vaikutusmahdollisuuksia nähtiin ammatilliseen osaamiseen ja toimintatapojen muuttamiseen. Lähes joka viides vastaajatiimi oli kuitenkin sitä mieltä, että he eivät juuri voi vaikuttaa vaikkapa omaan kiireeseensä (19,5 %). Kiire liittyy työhyvinvointiin ja yhteisiin toimintatapoihin. Kehittämällä työtä, pohtimalla asenteita ja syitä kiireen taustalla, on mahdollista luoda kiireettömämpää ja lasta osallistavampaa ilmapiiriä. Usein pienilläkin muutoksilla, vaikkapa työvuorosunnittelussa tai arjen rutiineissa, työmäärää voidaan keventää ja tilanteita rauhoittaa. Avoimella keskustelulla ja yhteisellä ideoinnilla työn kehittäminen mahdollistuu. (Venninen 2014, 165–166.)

Osallisuuden mahdollistaminen tarvitsee aikuisia, jotka tarttuvat toimeen. Pelkkä havainnointi tai ideoiden kerääminen ilman konkreettisia toimenpiteitä ei lisää lapsen osallisuutta. Lapsen näkökulman löytäminen ja aikuisten ja lapsen välisen vuorovaikutuksen kehittäminen avaavat ovia osallisuutta toteuttavaan toimintakulttuuriin. (Leinonen 2014, 39—40.)

2.4 Varhaiskasvatusta ohjaava lainsäädäntö ja asiakirjat osallisuuden näkökulmasta

Uusi varhaiskasvatustilaki tuli voimaan elokuussa 2015. Sen linjaukset lapsen osallisuudesta päiväkodin toimintaan ovat yksi opinnäytetyömme keskeisistä lähtökohdista. Laki velvoittaa lapsen mielipiteen ja toiveiden selvittämiseen lapsen ikä ja kehitys huomioiden. Lasten tulisi lain mukaan myös olla mukana toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa.

Lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja

otettava huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla.

Lapsen vanhemmille tai muille huoltajille on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa lapsensa varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin.

Lapsille ja heidän vanhemmilleen tai muille huoltajilleen on toimintayksikössä järjestettävä säännöllisesti mahdollisuus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin.

(Varhaiskasvatuslaki 8.5.2015/580. 1. Luku 7b§)

Opetushallitus julkaisi lokakuussa 2016 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Se on valtakunnallisesti varhaiskasvatusta ohjaava asiakirja. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määrätään muun muassa varhaiskasvatuksen tavoitteista ja sisällöstä. Ne koskevat kaikkea maassamme tehtävää varhaiskasvatustyötä. Sen pohjalta kunnat ovat alkaneet uudistaa myös kuntakohtaisia varhaiskasvatussuunnitelmiaan. (Opetushallitus 2016.)

Uudessa määräyksessä näkyy varhaiskasvatuslain vaikutus. Osallisuus on kirjattu suoraan yhdeksi varhaiskasvatuksen tavoitteista

tavoitteena varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.

(Opetushallitus 2016.)

Varhaiskasvatuksen arvoissa painotetaan lapsuuden arvoa. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioduksi ja ymmärretyksi omana itsenään. Lapsella on oikeus ilmaista itseään ja kertoa ajatuksistaan ja mielipiteistään vapaasti. Myös ryhmään kuuluminen ja yhteisöllisyyden kokeminen ovat lapsen oikeus. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa oppimiskäsitys pohjautuu näkemykseen lapsesta aktiivisena toimijana, jonka oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten kanssa. *Lapset suunnittelevat, toteuttavat ja arvioivat toimintaa yhdessä kasvattajien kanssa.* (Opetushallitus 2016.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2016 määrätään osallisuutta, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävästä toimintakulttuurista. Se edellyttää toimintatapojen, menetelmien ja rakenteiden kehittämistä. Osallisuus mahdollistuu myönteisessä ilmapiirissä, jossa lapset aidosti kohdataan yksilöllisesti ja sensitiivisesti. Lasten tulisi olla mukana myös suunnittelemassa ja rakentamassa oppimisympäristöään yhdessä aikuisten kanssa. Monipuolisessa oppimisympäristössä on vaihtoehtoja erilaiseen tekemiseen ja tutkimiseen. Lasten ideat ja leikit tulee tehdä näkyviksi oppimisympäristössä. Ympäristön tulee muuntua lasten tarpeiden mukaan. (Opetushallitus 2016.)

"Henkilöstöltä edellytetään ammattitaitoa ja herkkyyttä tunnistaa eri tilanteiden pedagogisia mahdollisuuksia. Tämä näkyy muun muassa taitona havaita lasten aloitteita ja tunnetiloja sekä muuttaa ja suunnata omaa toimintaansa niiden mukaisesti. Pienempien lasten aloitteet ovat usein kehollisia ja sanattomia, joten niiden ymmärtäminen ja niihin vastaaminen edellyttävät henkilöstöltä sensitiivistä läsnäoloa ja lapsen hyvää tuntemista."

(Opetushallitus 2016.)

Opetushallitus linjaa, että varhaiskasvatuksen pedagoginen toiminta tulee olla tasapainoisesti lasten omaehtoista, henkilöstön ja lasten yhdessä ideoimaa ja kasvattajien suunnittelemaa. Toiminnan suunnittelun tulee olla lasten ja henkilöstön yhteinen, vuorovaikutuksellinen prosessi. Työmenetelmänä toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa, arvioinnissa ja kehittämisessä käytetään pedagogista dokumentointia. Se tukee lasten ja huoltajien osallisuuden lisääntymistä varhaiskasvatuksessa. Tarkoituksena on, että dokumentoinnin myötä henkilöstö tuntee lapset paremmin. Dokumentointi toimii työkaluna toimintatapojen, tavoitteiden, menetelmien ja oppimisympäristön kehittämiselle enemmän lasten tarpeita ja kiinnostuksen kohteita vastaaviksi. (Opetushallitus 2016.)

2.5 Osallisuuden mahdollistuminen kehityksen näkökulmasta

Lasten osallisuutta käsittelevistä tutkimuksista (kuten Stenvall&Seppälä, 2008) käy ilmi, että pienten lasten osallisuus on vielä haaste useille kasvattajille.

Esimerkiksi alle kaksivuotiaiden kielellinen kehitys on usein keskenään hyvin eritasoista. Lapsen henkilökohtaisia kiinnostuksen kohteita voi olla mahdoton selvittää lasta haastatteleamalla. Pientenkin lasten osallisuuden lisääminen on kuitenkin mahdollista. Sensitiivinen kasvattaja huomaa, mistä lapsi on kiinnostunut ympäristössään. Lapsen leikkien teemat kertovat usein hänen mielenkiinnon kohteistaan.

Pienimpien lasten osallisuuden lisääminen vaatii oppimisympäristön suunnittelua niin, että puhumattomienkin lasten on mahdollista tehdä valintoja toiminnastaan. Leikkivälineet ja materiaalit tulisi asetella lasten tasolle, pois hyllyistä ja kaapeista. Kasvattajien tulisi pohtia, millä tavoin omilla vuorovaikutustaidoillaan voi tukea lapsen osallisuuden kokemusta. Lapsen ihasteleminen, huomaaminen ja läsnäolo tukevat lapsen kokemusta siitä, että hän on arvostettu ja osaava. (Leinonen 2014, 18.)

Tässä opinnäytetyössä keskitymme 6-vuotiaiden lasten osallisuuden lisäämiseen. Kuusivuotiaina siirrytään varhaislapsuudesta niin kutsuttuun keskilapsuuden kehitysvaiheeseen. Tähän kehitysvaiheeseen kuuluu se, että lapsi alkaa pikkuhiljaa laajentaa sosiaalisia kontaktejaan yhä enemmän perheen ulkopuolelle. Keskilapsuuden keskeinen tavoite on positiivisen minäkäsityksen muodostuminen. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2014, 77-78.)

Kuusivuotiaat ovat kehityksen näkökulmasta tärkeässä vaiheessa. Ajattelu ja biologinen kehitys yhdessä luovat valmiuksia sille, että lapsi pystyy toimimaan ja ottamaan vastuuta omasta toiminnastaan selvästi paremmin kuin aiemmin. Aivoissa tapahtuvat muutokset keskilapsuuden alun vuosina katsotaan olevan yhteydessä kehittyneempään oman toiminnan ohjaukseen ja suunnitteluun. Lapsen ajattelu muuttuu joustavammaksi ja lapsi oppii erilaisten vaihtoehtojen arviointikykyä. Kouluiän kynnyksellä lapsi alkaa hahmottaa entistä paremmin muiden ihmisten näkökulmaa ja luopuu pikkuhiljaa itsekeskeisestä ajattelusta. Empatiataidot kehittyvät ja lapselle syntyy nuoruuteen mennessä kyky asettua toisen ihmisen asemaan ja ottaa muita huomioon tehdessään valintoja. (Nurmi ym. 2014, 79–81, 89–90.)

Kehityopsykologian näkökulmasta tässä ikävaiheessa lapsen oppimista voidaan tukea parhaiten liittämällä opittava asia johonkin lapselle ennalta tuttuun, konkreettiseen, asiaan. Opetuksen tulisi sisältää kokemuksellisia ja toiminnallisia elementtejä sekä tukea lapsen omaa aktiivisuutta. Sosiaalis-kulttuurisen oppimisteorian mukaan lapsen oppiminen tapahtuu parhaiten vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa. Aikuisen tulisi ohjata lapsen ajattelua keskustellen ja kysellen oikeaan suuntaan. Aikuisen mallilla ja oppimisen sanoittamisella on suuri merkitys. Turvallinen oppimisympäristö, jossa lapsi kokee yhteenkuuluvuuden tunnetta ja saa mahdollisuuden suunnitella omaa toimintaansa itsenäisesti, tukee lapsen motivaation positiivista kehittymistä. Lasten osallisuuden lisääminen ja kasvattajien kyky tarttua lasten aloitteisiin sensitiivisesti ovat yhteydessä myönteisiin oppimistuloksiin. (Nurmi ym. 2014, 95, 97–99.)

2.6 Lapsen osallisuutta lisääviä menetelmiä

Lapsen osallisuutta voidaan lisätä erilaisin menetelmin. Osa menetelmistä on sellaisia, joissa lapset itse ovat mukana aktiivisina toimijoina. Osallisuutta voidaan edistää myös kasvattajien omilla toimintatavoilla ja työkaluilla. Tässä opinnäytetyössä avaamme tarkemmin kolmea osallisuutta lisäävää menetelmää. Kerromme lasten osallistumisesta varhaiskasvatustoiminnan suunnitteluun, lasten havainnoinnista ja dokumentoinnista kasvattajan työvälineenä sekä leikkitalusta.

2.6.1 Lapset mukana toiminnan suunnittelussa

Toiminnan suunnittelua ohjaavat varhaiskasvatukselle valtakunnallisesti asetetut tavoitteet ja linjaukset. Erilaiset orientaatiot määrittelevät sisältöjä sille, mitä asioita laadukkaan varhaiskasvatuksen tulisi sisältää. Kunnilla voi olla varhaiskasvatuksessa omia painotusalueitaan ja jokaisella päiväkodilla lisäksi omat yksikkökohtaiset painotuksensa (esimerkiksi katsomukselliset tai

liikuntapainotteiset päiväkodit) ja arvonsa. Lisäksi jokaisessa lapsiryhmässä nousee omia tavoitteita ja painotuksia lasten tarpeiden ja kehitystason mukaan. Kasvattajien tehtävä on rakentaa kokonaisuus valtakunnallisista ohjeistuksista ja jokaisen lapsen yksilöllisistä tavoitteista. (Fonsén, Heikka & Elo 2014,87–89.)

Lasten suunnitteluun osallistumisen käytännöt tulee miettiä siten, että ne vastaavat lapsen ikätasoa. Lapsen on mahdollista hahmottaa ja pitää mielessä koko ryhmän kaikkia ehdotuksia ja tehdä sitoutuneita valintoja niiden pohjalta. Aikuisen tehtävä on esimerkiksi esittää eri retkikohdevaihtoehtoja kuvina, joista lapsi voi valita häntä eniten kiinnostavan vaihtoehdon. Kasvattajan tulee tarkastella esimerkiksi lasten kokouksia lasten näkökulmasta. Huomiota tuulee kiinnittää siihen, etteivät valtaa ja puheenvuoroja käytä vain ryhmän äänekkäimmät lapset, vaan kaikki tulevat tasa-arvoisesti huomioiduiksi. Kokouksia voidaan järjestää pienryhmissä, jolloin hiljaisempienkin lasten voi olla helpompi kertoa ajatuksistaan. (Leinonen 2014, 30—31.)

Toiminnan suunnittelussa tulisi enemmän pohtia sitä, kuinka paljon ennakkosuunnittelua ja esimerkiksi strukturoitua viikkorytmiä tarvitaan. Onko jumppapäivän kirjaaminen kalenteriin enemmän hyödyksi lapselle vai aikuiselle? Kokonaisvaltaisessa suunnittelussa lasten ideoille arjen rakentamiseksi olisi enemmän mahdollisuuksia. Tiukasti suunnitellussa päivä- tai viikko-ohjelmassa ei ole juurikaan tilaa spontaanille toiminnalle. Lasten aamulla ehdottamaan ideaan vaikkapa maalauksesta ei tartuta, jos kalenterissa on suunniteltu lauluhetki. Kaikki orientaatiot ja varhaiskasvatuksen tavoitteet voivat kuitenkin toteutua yhtä hyvin myös kokonaisvaltaisen oppimisen keinoin. Erityisesti projektityyppisessä oppimisessa lapsia kiinnostavista aihealueista voi ammentaa lähes loputtomasti. Aikuisen tehtävä on huomata hetket, joissa lapset tekevät aloitteita uuden oppimiseen ja tarttua näihin hetkiin myös spontaanisti. (Kataja 2014, 66—67, 71—72.)

Osallisuus tarkoittaa yhteisöön kuulumista ja siihen vaikuttamista aktiivisesti. Jos aikuinen päättää, milloin mitäkin toimintaa kuuluu tehdä, arjesta katoaa vuorovaikutuksellisuus. Lasten ideoista ja niiden toteuttamiseen liittyvistä

mahdollisuuksista ja rajoituksista keskustellessa opitaan myös soveltamisen taitoa. Jos Legolandiin ei ole mahdollista matkustaa, voisiko pienois-Legolandin rakentaa päiväkodin leikkihuoneeseen? Vain lapsen merkitykselliseksi kokema toiminta luo oppimisen kokemuksia. Kasvattajan on tärkeää olla tietoinen lasten mielenkiinnon kohteista ja hyödyntää niitä. Lapsen motivointi ja sitouttaminen oppimiseen tapahtuu luonnollisesti merkityksellisyyden tunteen ja aktiivisen vuorovaikutuksen kautta. (Kataja 2014, 67—68, 70.)

”Kaikista kivointa eskarissa on leikkiä sisällä ja piireistä en oikein tykkää, kun joutuu istumaan paikoillaan.”

(Tyttö, 5 vuotta, kertoi mistä pitää esiopetuksessa.)

Yhtenä menetelmänä lasten toiminnan suunnittelussa voidaan käyttää Toiveiden puuta. Se on ryhmän tiloissa esillä oleva askarreltu puu, johon on lehtinä kirjoitettu tai kuvattu lasten ideoita siitä, millaisia toiveita heillä on oman päiväkotipäivänsä suhteen. Ideat voivat koskea yhtälailla toimintaa (kuten retket) tai arkisia tilanteita (ruokailu, vessassa käyminen). Toiveiden puuhun voidaan kirjata myös asioita, joita lapset haluavat oppia. Lehtiin voidaan liittää sen lapsen nimi tai kuva, joka toiveen on esittänyt. Kun toive toteutuu, sen voi merkitä symbolilla tai siirtää lehden esimerkiksi puun alle lehtikasaan. Puuhun voi lisätä lehtiä sitä mukaan, kun uusia ideoita nousee. Toiveiden puu tuo lasten ideat konkreettisesti läsnäoleviksi ryhmän tiloihin ja niihin voidaan palata säännöllisesti. (Fonsén, Heikka & Elo 2014, 85.)

”Mä haluaisin oppia kalastamaan haita.”

(Poika, 6 vuotta, kertoi, mitä haluaisi oppia esiopetuksessa.)

Lapset ovat enemmän mukana toiminnan arvioinnissa kuin suunnittelussa. Lapset saavat suunnitella vapaan leikkiajan toimintaansa melko vapaasti, mutta varsinaisten toimintatuokioiden sisällöistä ja teemoista päättävät useimmiten aikuiset. Lasten suunnittelutaitoja voitaisiin hyödyntää huomattavasti nykyistä enemmän myös erilaisten orientaatioiden toteutuksessa ja toimintatuokioissa.

Lasten suunnittelu helpottuu aikuisen tuella. Isot kokonaisuudet pilkotaan pienemmiksi, käytännönläheisiksi paloiksi, jotka lapsen on helppo ymmärtää. Esimerkiksi matemaattisen orientaation mittaamista harjoitellessa, lapset voisivat miettiä, mitä olisi kiinnostava mitata; autoja, puita vai kenties leikkiponien korkeuksia. (Leinonen 2014, 35.)

2.6.2 Havainnointi ja dokumentointi

Lasten suorien ehdotuksien ja mielipiteiden lisäksi haluamme hyödyntää lasten leikkien ja toiminnan havainnoimista osallisuuden lisäämiseksi. Aikuiset havainnoivat ryhmässä lasten leikkejä ja dokumentoivat havaintojaan. Dokumentointi voi tapahtua jokaiselle luontevalla tavalla, muistiinpanoilla tai videoimalla (edellyttää lupaa vanhemmilta).

Havainnointi menetelmänä on prosessimaista. Dokumentointi on työntekijöiden analyysia ja tulkintaa havainnoista. Tuloksin jälkeen sitä on mahdollista hyödyntää toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Lapsen systemaattinen havainnointi leikeissä syventää lapsen tuntemista: mitkä ovat juuri häntä kiinnostavat teemat, millaisia taitoja hän käyttää leikeissä ja missä tarvitsee tukea. Se syventää ymmärrystä lapsen persoonasta, sosiaalista taidoista, kehityksestä ja oppimisesta. Dokumentointi on yksi lapsilähtöisen toimintatavan lähtökohtia. (Koivunen&Lehtinen 2015. 15—16.)

Havainnoinnissa tulee pohtia, mihin asiaan kulloinkin kiinnitetään huomiota: leikin keston, leikin aiheisiin vai tavaroiden vuorotteluun? Tutkimalla lapsen leikkiä aikuinen voi pohtia myös sitä, kuinka mahdollistaa parempaa ja rikkaampaa leikkiä ja toimintaympäristöä lapsille. (Kalliala, 2008. 52)

Lasten oma elämänpiiri ja kiinnostuksen kohteet ovat poimittavissa leikkien sisällöistä: mitä teemoja lasten leikit käsittelevät, mitä hahmoja niissä esiintyy. Esimerkiksi kynätehtävien aihepiireihin voi hakea vaihtelua kysymällä lapsilta. Lapsen voi innostaa harjoittelemaan vaikkapa hienomotoriikkaa tulostamalla värityskuvia häntä kiinnostavasta elokuvahahmosta.

Osallisuutta lisäävänä havainnointimenetelmänä käytetään pedagogista dokumentointia. Se tarkoittaa, että havainnot jaetaan lasten ja vanhempien kanssa ja niistä keskustellaan yhdessä. Lapsi saa kertoa oman näkemyksensä toiminnastaan. Keskustellessa aikuisen kanssa tilanteet ja oppiminen jäsentyvät osaksi lapsen omaa sisäistä maailmaa. Pedagogisessa dokumentoinnissa voi hyödyntää luovasti erilaisia menetelmiä; valo- tai videokuvausta, äänittämistä tai piirtämistä. Usein kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa. Erityisesti pienimpien lasten kohdalla kuvat auttavat muistelevaan tapahtumia, syventämään oppimista ja myös välittämään viestejä toisille. Kuvat tekevät arjen näkyväksi. Vastavuoroisesti perhe voi tuoda kuvia tai piirustuksia kotoa, jolloin lapsi voi kuvan avulla kertoa esimerkiksi mieluisasta uintireissusta tai lemmikkieläimestä muille ryhmän jäsenille. Näin suhde kasvattajien ja lapsen sekä koko perheen kesken voi syventyä. Lapset voivat myös itse toimia oman arkensa dokumentoijina. Lapsen näkökulmasta esimerkiksi päiväkotitilana näyttää varsin erilaiselta kuin aikuisen. Antamalla kameran vaihteeksi lasten käsiin, saattaa parhaimmillaan oivaltaa jotain uutta heidän maailmastaan ja kiinnostuksen kohteistaan. (Fonsén, Heikka & Elo 2014, 87; Rintakorpi 2014, 138.)

Vaarana dokumentoinnissa on, että aito kohtaaminen jää vähemmälle, jos kasvattajat keskittyvät toiminnan aikana kuvaamaan videoita ja kirjoittamaan lapsista. Dokumentointia tehtäessä tulisi pohtia, mikä on kunkin lapsen kannalta merkityksellistä ja olennaista. Kaiken mahdollisen tallentamiseen ja jakamiseen eivät minkään päiväkotiryhmän resurssit riitä. Kuvaus vaatii aina luvan vanhemmilta, Kuvien jakamiseen esimerkiksi päiväkodin Facebook-sivuilla liittyy omat riskinsä. Dokumentoijan tulee toimia eettisesti ja vaitiolovelvollisuutta noudattaen. (Rintakorpi 2014, 139.)

2.6.3 Leikkitaulu

Leikkitaululla tarkoitetaan kuvallista taulua lasten valittavissa olevista leikeistä tai tiloista päiväkotiryhmässä. Yksi tapa leikkitaulun tekemiseen on valokuvata

kaikki ryhmässä olevat leikit ja toimintavälineet. Kuvista lapsi voi leikkiajan tullen valita itselleen mieluisen tekemisen ja varata sen nimilapullaan tai valokuvallaan. Samalla hän tekee päätöksen toiminnastaan. Olemassa olevien välineiden ja leikkien lisäksi tauluun tulee kuva omasta leikistä, joka voi olla mitä tahansa lapsen itse keksimää leikkiä vaikkapa omilla leluilla tai askarteluilla. Eri leikkejä voi myös yhdistää keskenään (esim. legot ja ponit). Leikin valinnan yhteydessä lapsi sopii aikuisen kanssa tilasta, jossa leikki mahdollistuu parhaiten.

Toinen vaihtoehto on toteuttaa leikkitaulu siten, että valokuvataan tilat, joissa voi leikkiä. Lapset valitsevat paikan, mutta eivät varsinaisesti mitään tiettyä leikkiä. Joissain leikkitauluissa on määritely, että jokin tila on esimerkiksi rakentelua varten ja siellä ovat kaikki rakentelutavarat. Tilojen kuviin voi olla myös merkitty, kuinka monta lasta tilaan mahtuu leikkimään kerrallaan.

Leikkitaulun käyttöä on kritisoitu. Jos monta kaveriporukkaa haluaa samaan tilaan tai leikkiin, millä perusteella valinta tehdään? Voittaako nopein tai voiko sovitusta maksimileikkijöiden määrästä joustaa? Jos leikkiä ei jaksa leikkiä, saako vaihtaa ja mennä kesken mukaan toisten aloittamaan leikkiin? Miten käy lapsen, joka on vaikkapa säännöllisesti hitain välipalan syöjä, jääkö hän aina ilman mieluista leikkiä nopeampien varattua kiinnostavimmat leikit ja tilat? Lopulta aikuinen on näissäkin tilanteissa se, joka päättää. Aikuisten osallistaviksi tarkoittamia menetelmiäkin tulee tarkastella kriittisesti ja pohtia, toteuttavatko ne kaikkien lasten osallisuutta tasa-arvoisesti. (Roos 2014, 50—51.)

Toimintaympäristön tulee kutsua lasta tutkimaan, leikkimään, liikkumaan, luomaan uutta ja oppimaan lapsen omien kiinnostuksen kohteiden mukaisesti. Virikkeellisessä ympäristössä lapsi innostuu kokeilemaan myös uudenlaisia asioita. Leikkivälineiden tulee olla helposti lasten saatavilla. Toimintaympäristöä tulee jatkuvasti kehittää ryhmän tarpeita vastaaviksi. Kun leikkiympäristöä ideoidaan ja toteutetaan lasten kanssa yhdessä, lapset hahmottavat selkeämmin kaikki käsillä olevat mahdollisuudet ja toimivat oma-aloitteisemmin. Toimintaympäristö ei ole vain leikkivälineitä ja kalusteita. Se käsittää myös

psykykkisen ja sosiaalisen toimintaympäristön. Ryhmän positiivinen, vuorovaikutuksellinen ja turvallinen ilmapiiri sekä kaverisuhteiden toimivuus houkuttelevat lapsia käyttämään koko kapasiteettiaan ja harjoittelemaan taitojaan. (Kataja 2014, 73–74; Fonsén, Heikka & Elo 2014, 89.)

3 OPINNÄYTETYÖPROSESSI

3.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyömme tarkoitus on lisätä lasten osallisuutta Tenava-Talo päiväkodin esiopetusryhmässä. Tavoitteena on tuoda ryhmään lasta osallistavia menetelmiä.

Tavoitteena on tuoda osallistavat menetelmät osaksi Tenava-Talon arkea. Henkilökunnan sitoutuminen osallisuutta lisääviin toimintamalleihin on tärkeää, sillä osallisuus on ennen kaikkea asenne, jolla lapsiin ja kasvatukseen suhtaudutaan. Opinnäytetyömme on työelämälähtöinen. Työn idea nousi päiväkodin omista tarpeista sekä uudistetusta varhaiskasvatuslaista ja esiopetussuunnitelmasta.

3.2 Toimintaympäristön kuvaus

Suomen Tenava päiväkodit Oy on Suomen suurin yksityisiä päivähoitopalveluja tuottava yritys. Se on perustettu vuonna 1994 ja on siitä lähtien laajentanut toimintaansa. Tenava-päiväkoteja on yhteensä 25 ja varhaiskasvattajia näissä työskentelee 250. Määrä kasvaa koko ajan. Tenava-päiväkodeissa panostetaan kodinomaisuuteen ja pienryhmätoimintaan. Tavoitteena on, että lapsi tulisi huomioiduksi ainutlaatuisena yksilönä. Lapselle tulisi välittyä, että häntä kuunnellaan ja hänestä välitetään. Pienessä ryhmässä lapsi tulee paremmin nähdyksi ja kuulluksi. Lapsen on helpompi aluksi luoda kiintymys yhteen turvalliseen aikuiseen, omahoitajaan, kuin suuren ryhmän kaikkiin aikuisiin. (Suomen Tenavapäiväkodit Oy, 2016.)

Tenava-päiväkotien arvoina ovat yksilöllisyys, turvallisuus, sensitiivisyys ja sitoutuneisuus. Yksilöllisyydellä tarkoitetaan kunkin lapsen yksilöllisten tarpeiden huomioimista. Vanhempien kanssa tehtävä kasvatuskumppanuus tuo

päiväkodin työntekijöille lisää arvokasta tietoa lapsen elämästä ja tavoitteista. Toimintavoista sovitaan yhdessä perheiden kanssa. Turvallisuuden tunne on lapselle tärkeä. Vasta, kun lapsen olo päiväkodissa on turvallinen, vapautuu energiaa uuden oppimiselle, leikille ja hassuttelulle. Sensitiivisyydellä tarkoitetaan aikuisten kykyä havaita lasten aloitteet ja reaktiot ja vastata niihin. Sitoutuneisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että sekä vapaa että ohjattu toiminta Tenava-päiväkodissa olisi lapselle merkityksellistä ja lapsen omista kiinnostuksen kohteista kumpuavaa. Lapset sitoutuvat ja motivoituvat paremmin toimintaan, jota saavat itse olla mukana suunnittelemassa. (Suomen Tenavapäiväkodit Oy 2016.)

Työelämän yhteistyötahonamme on Suomen Tenava päiväkodit Oy:n yksityinen päiväkotit Tenava-Talo Kirkkonummen Veikkolassa. Tenava-Talo on noin sadan lapsen päiväkotit, jossa on viisi lapsiryhmää. Moniammatillinen työtiimi koostuu 13 henkilökunnan jäsenestä: 6 lastentarhanopettajaa, 6 lastenhoitajaa ja yksi päiväkotiapulainen. Lapsiryhmät ovat ikäjakaumaltaan erilaisia: 1—2-vuotiaiden ryhmä, 1—5-vuotiaiden ruotsin kielen kielikylpyryhmä, kaksi 3—5-vuotiaiden ryhmää sekä esiopetusryhmä. (Tenava-Talon sisäinen materiaali 2016.)

Tenava-Talossa toimitaan pienryhmissä mahdollisuuksien mukaan koko päivä. Se takaa lapselle häiriöttömämmän ympäristön. Lapset leikkivät, syövät ja tekevät muun toiminnan oman pienryhmänsä kanssa. Esimerkiksi aamupäivisin kaksi pienryhmää kerrallaan jää sisälle, kun muut ryhmän lapset menevät ulkoilemaan. Nämä kaksi pienryhmää jakautuvat eri tiloihin. Lapsille tarjotaan mahdollisuus leikin ja toiminnan valitsemiseen. Lelut ja välineet ovat näkyvillä lapsille, jotta aito valinnanvapaus konkretisoituu.

Tenava-Talon esiopetusryhmässä (myös muissa ryhmissä) toteutetaan projektityömallia, jossa lasten valitsema teema elää ja kasvaa niin kauan kuin siitä irtoa aihetta työskentelyyn. Projektit ovat täysin lapsilähtöisiä. Aikuisen tehtävä on havainnoida ja ohjata lapsia eteenpäin teemassa. Lapset kokeilevat, tutkivat, etsivät ja löytävät vastauksia, välillä kömmähdyksien kautta. Tenava-Talon toimintakulttuurissa vältetään valmiiden mallien antamista toiminnassa, oli sitten kyse askartelusta tai vastauksista elämän kysymyksiin.

Tenava-Talon varhaiskasvatussuunnitelmassa sanotaan, että lapsen ainutkertainen yksilöllisyys on arvo sinänsä. Tenava-Talossa tarjotaan lapselle luovia menetelmiä ilmaisuun ja kannustetaan oman mielipiteen julkittuomiseen. Lasten toimintaa dokumentoidaan valokuvoin, haastatteluin ja havainnoimalla leikkiä ja toimintaa, jotta toiminta voidaan suunnitella kunkin lapsen tarpeita parhaiten vastaavaksi. Varhaiskasvatussuunnitelmassa Tenava-Talon arvoiksi mainitaan neljä asiaa: hyväksytään lapsi sellaisena kuin hän on, turvallisuus, kunnioitus ja elämyksellisyys. Osallisuuden näkökulmasta nämä antavat hyvän pohjan toiminnan toteuttamiseksi lasta osallistavana.

Elokuussa 2016 voimaan tullessa uudessa esiopetussuunnitelmassa osallisuus on myös voimakkaasi läsnä ja Kirkkonummen omassa esiopetuksen opetussuunnitelmassa se nostetaan yhdeksi pääteemaksi.

Esiopetuksen kehittämisen painopisteenä on yhteistyön lisääminen sekä varhaiskasvatukseen että perusopetukseen. Esi- ja alkuopetuksen yhteistyössä painottuvat lapsen osallisuus, kestävä tulevaisuus, laaja-alainen osaaminen, yhtenäinen oppimispolku sekä oppivan yhteisön hyvinvointi. (Kirkkonummen esiopetuksen opetussuunnitelma 2016.)

3.1 Opinnäytetyöprosessin eteneminen

Opinnäytetyömme toteutettiin toimintatutkimuksena. Valitsimme tämän tavan, sillä toimintatutkimus mahdollistaa opiskelijan osallistumisen siihen toimintaan, jota tutkimus koskee. Kati Koponen toimii lastentarhanopettajan sijaisena ryhmässä, jossa kehittämistyömme tapahtui ja kuvaa havaintojaan myös käytännön toteuttajan näkökulmasta.

Toiminnallinen tutkimustapa antaa luvan käyttää tutkijan omia havaintoja ja toiminnasta saatuja kokemuksia aineistona sen sijaan, että ilmiötä tutkittaisiin ulkopuolisina pelkästään erilaisten teorioiden valossa. Se on käytännönläheistä kehittämistyötä, jossa tavoitteena on luoda uutta tietoa, joka voidaan julkistaa. (Heikkinen 2007. 19—20; 28.)

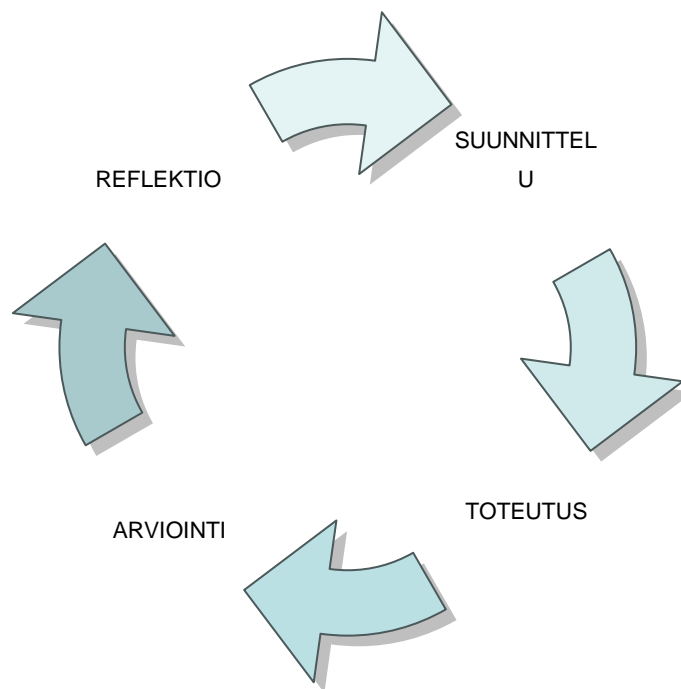
Toiminnallisessa opinnäytetyössä on hyödyksi, että aihe on yhteydessä työelämään, eikä esimerkiksi keksitty hanke. Tämä lisää opiskelijoiden mahdollisuuksia kehittää tietojaan ja taitojaan käytännössä. Kun opinnäytetyötä tehdään oikean työyhteisön tarpeisiin, opiskelijat pääsevät peilaamaan osaamistaan suhteessa nykyhetken työelämän todellisuuteen. Toiminnallisessa opinnäytetyössä keskitytään ratkaisemaan käytännönläheisiä ongelmia tai tarpeita, joita työssä ilmenee. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 16–17.)

Toimintatutkimuksessa ja toiminnallisen opinnäytetyön teossa on erona se, että tutkimuksen tekijä hallitsee jo erilaisia kehittämismenetelmiä ja tutkija on siinä vastuullisessa roolissa. Opiskelijana tätä tutkimuksen tekoa vasta harjoitellaan. Ammattikorkeakouluopinnojen pohjalta tehtävä toiminnallinen opinnäytetyö ei ole varsinaista toimintatutkimusta, sillä todellinen toimintatutkimuksen teko vaatii huomattavasti enemmän aikaa ja tietoa toimintatutkimuksen luonteesta kuin mihin ammattikorkeakouluopinnot valmistavat. (Vilkkä 2006, 72.)

Opinnäytetyömme suunnittelu alkoi talvella 2016 aiheen valinnalla. Aluksi pohdimme osallisuuden liittyviä aihepiirejä laajalti. Kun selvisi, että Tenava-Talo-päiväkodit kaipaisi lapsen osallisuutta lisääviä toimintamalleja lapsiryhmiin, aihe alkoi muotoutua. Ensimmäisessä vaiheessa ajatuksenamme oli työstää menetelmiä kahdessa eri päiväkodissa ja vertailla lopuksi kokemuksia. Aika pian ymmärsimme, että yhdessäkin päiväkodissa on kehitettävää kahdelle opiskelijalle riittämiin ja valitsimme keskittymisen Tenava-Taloon.

Keväällä 2016 pohdimme opinnäytetyön tekemistä lapsia ja vanhempia haastattelemalla. Tenava-Talosta toivottiin kuitenkin nimenomaan kehittämistyötä, joka toisi päiväkodin työntekijöille konkreettisia uusia työkaluja ja menetelmiä, joita he itse voisivat heti ottaa käyttöön uutta toimintakautta aloittaessa. Rajaukseen vaikutti myös uudistettu esiopetussuunnitelma, joka otettiin käyttöön syksyllä 2016. Siinä painotetaan lapsen osallisuutta, joten koimme sen osuvan erityisen hyvin yhteen työmme aiheen kanssa. Tämän vuoksi rajasimme työtämme vielä lisää koskemaan nimenomaan esioppilaiden ryhmää, koska siellä osallisuutta lisääviä menetelmiä tulisi joka tapauksessa kehittää esiopetussuunnitelman myötä.

Toimintatutkimus on luonteeltaan prosessimaista. Se etenee syklimäisesti, jatkuvana työn kehittämisenä. Sykliä kuvataan kehänä, joka koostuu suunnittelusta, toteutuksesta, arvioinnista ja reflektiosta, alkaakseen uudelleen alusta (kuvio 3 Toimintatutkimuksen vaiheet). Toimintatapojen jatkuvalla pohtimisella, reflektiolla, työn kehittäminen on menetelmiä hiova prosessi. (Heikkinen 2007, 35—36.)

KUVIO 3. Toimintatutkimuksen vaiheet (Heikkinen 2007, 35–36.)

Toimintatutkimus on käytännönläheistä, usein jonkun asian kehittämistä intervention avulla. Toimintatutkimuksen tunnusmerkkejä ovat, että se on

”käytännönläheinen, perustuu interventioon, on osallistava, reflektiivinen ja sosiaalinen prosessi” (Heikkinen 2007, 24–27.)

Toimintatutkimuksen osallistavaan luonteeseen kuuluu, että esimerkiksi työyhteisöä kehitettäessä mahdollisimman moni työyhteisön jäsen osallistuisi kehittämiseen ammattiryhmästä riippumatta. Tämä auttaa tarkastelemaan asiaa ja ilmiöitä useammasta näkökulmasta. Toimintatutkimuksessa korostetaan tavallisten ihmisten panoksen ja näkemysten tärkeyttä sen sijaan, että

kehittämistä tekisivät vain ammattitutkijat. Samalla syntyy moniäänistä vuoropuhelua, jossa kaikkien ääni kuuluu ja jokainen voi olla mukana tekemässä päätöksiä itseään koskevissa asioissa. (Heikkinen 2007, 32—33.)

Kesäkuussa 2016 Tenava-talon henkilökunnalla oli työilta, johon osallistuimme. Paikalla oli lisäksi yhdeksän Tenava-Talon työntekijää. Päätimme antaa työntekijöiden ideoida lapsen osallisuuden lisäämistä Tuplatiimi-menetelmän avulla. Kysyimme työntekijöiltä, millä tavoin lapsen osallisuutta voitaisiin lisätä päiväkodissa.

Tuplatiimi-menetelmässä (i.a) jokainen paikalla ollut työntekijä ideoi ensin yksin muutaman minuutin vastauksia kysymykseemme. Sen jälkeen joukko jakaantui kolmeen kolmen hengen ryhmään, jossa he keskustelivat keskenään kaikkien ideoista. Ideoista jokainen ryhmä valitsi kolme mielestään parasta, jotka esiteltiin muille ryhmille. Ideat laitettiin tilan seinälle esille ja jokainen sai äänestää kolmella äänellä mielestään parhaita ideoita.

Tuplatiimi-menetelmään kuuluu, että oman ryhmän idealle sai antaa vain yhden äänen. Lopuksi kokosimme eniten ääniä saaneet ideat ja ryhmittelimme ne aihealueittain. Tuplatiimi-menetelmä valikoitui työillan ideointimenetelmäksi, koska se on mielestämme sekä tehokas että kaikkia kuuleva ja demokraattinen. Jokaisella työntekijällä oli mahdollisuus kertoa omia ajatuksiaan aiheesta. Kun vastauksia käytiin läpi, osallisuuden käsite laajentui lapsen osallistumisesta siihen, että lapset olisivat aikuisten rinnalla mukana tekemässä päätöksiä ja suunnittelemassa toimintaa.

Tenava-Talon henkilökunnan ideoissa korostuivat lasten mukaan ottaminen toiminnan suunnitteluun ja lapsen osallisuuden lisääminen arjessa. Kaikista eniten henkilökunnalta kannatusta saanut idea oli, että lapset pääsisivät osallistumaan toiminnan suunnitteluun ja toimintakauden suunnitelmat pohjautuisivat tulevana vuonna lasten ideoille. Tässä yhteydessä keskusteltiin tavasta, jolla lapsia kuultaisiin. Voisivatko lapset osallistua työntekijöiden suunnittelupalaveriinkin? Järjestetäänkö lapsille oma ideariihi, jossa suunnitelmat ja toiveet kirjataan ylös? Kuinka lapsia kannustetaan tuomaan

omia ajatuksiaan enemmän ja jatkuvasti esille? Miten kerätään palautetta ja arvioita lapsilta toiminnasta?

Työntekijät toivat esille, että osallisuutta voitaisiin lisätä antamalla lapsille enemmän valtaa ja vastuuta arjessa. Yksi menetelmä, jota toivottiin työyhteisöstä suoraan, oli leikkitaulu. Leikkitaulun myötä lapset voisivat itse vapaammin valita tekemisensä ja toisaalta ottaa vastuuta siitä, että sitoutuvat tiettyyn leikkiin ja myös leikin korjaamiseen. Ongelmana koettiin, että lapset vaeltelevat leikeistä toiseen, eivätkä ehkä hahmota, mitä kaikkia leikkimahdollisuuksia tai vaihtoehtoja on saatavilla. Lisäksi kannatusta sai ajatus, että lapselle olisi sallittava myös suunnitellusta toiminnasta poikkeaminen. Työntekijät kertoivat esimerkiksi, että toiset lapset nauttivat päiväkotiapulaisen kanssa tehtävistä askareista, kuten pölyjen pyyhkimisestä. Toiminnasta poikkeamista pidettiin sallittavana ja keskustelimme ajatuksesta, että halukkaat lapset voisivat olla säännöllisesti esimerkiksi päiväkotiapulaisen mukana arkisissa askareissa.

Työillän jälkeen pohdimme, millaisia osallisuutta lisääviä menetelmiä voisimme tarjota käyttöön Tenava-Talon esiopetusryhmässä uuden toimintakauden alussa. Mielestämme oli tärkeää, että menetelmiä valitessamme keskeisessä asemassa olivat henkilökunnalta nousseet osallisuuteen liittyvät ajatukset. Ne kertoivat meille siitä, mihin kasvattajayhteisö oli valmis sitoutumaan. Tavoitteena on, ettei lapsen osallisuutta ymmärrettäisi velvoitteena, jota on alettava toteuttamaan uusien esiopetus- ja varhaiskasvatussuunnitelmien myötä. Jotta ehdottamamme toimintamallit jäisivät elämään opinnäytetyöprojektimme jälkeenkin, on tärkeää, että kehitysajatukset ovat nousseet henkilökunnan omista ajatuksista.

Työillassa käydyn keskustelun perusteella valitsimme kolme osallistavaa menetelmää, joiden toimivuutta Tenava-Talossa lähdetäisiin kokeilemaan. Menetelmät ovat:

- **Lasten osallistuminen toiminnan suunnitteluun**
- **Lasten kiinnostuksen kohteiden havainnointi ja dokumentointi arjen osallisuuden lisäämiseksi**
- **Leikkitalu**

Päätimme yhdessä päiväkodin henkilökunnan kanssa että Tenava-Talon esiopetusryhmässä otettaisiin elokuussa 2016 käyttöön toimintatapa, jossa lapset voivat vuorotellen osallistua aikuisten suunnittelupalaverihein. Ajatuksenamme oli, että siten lapsilla olisi suora mahdollisuus vaikuttaa toimintaan ja suunnittelukulttuuri muovautuisi lapsia kuulevaksi. Aikuisten ja lasten ideat olisivat tasaveroisia keskenään ja toiminnan sisällöstä sovittaisiin keskustellen yhdessä. Tämä haastaisi myös aikuisia perustelemaan toimintaa lapsille selkeämmin, miksi esimerkiksi metsäretki-idea on toteutettavissa, mutta Linnanmäki-retki ei. Tässä toteutuisi mielestämme osallisuuden teorioissa esiin tuleva vallan jakaminen käytännössä.

Suunnittelimme, että toimintakauden alussa elokuussa 2016 lapsia haastateltaisiin ryhmässä heidän ideoistaan ja toiveistaan toiminnan sisältöihin ja aihealueisiin. Lapsilta kysyttäisiin yksitellen, mitä he haluaisivat tehdä, mitä oppia ja mitkä aihepiirit heitä kiinnostavat. Apuna voitaisiin käyttää erilaisia kuvia, joista lapsen voisi olla helpompi valita mieleisiä asioita. Lasten kokoukset, joissa ideoita kerätään ja toimintaa arvioidaan yhdessä, toteutuisivat luonnollisena osana viikkorytmiä.

Esiopetusryhmässä leikkitalu toteutettaisiin metalliselle ilmoitustaululle, johon kuvattaisiin jokainen ryhmän tila ja lisäksi pöydän kuva, jos leikki tai muu valittu toiminta vaatii pöydän. Myös jokaisesta leikkivälineestä, kuten kynistä ja maalaustarvikkeista, tulisi oma kuvansa. Lapset voisivat tuoda päiväkotiin päivittäin omia lelujaan. Omilla leluilla tapahtuvaa leikkiä varten tauluun lisättäisiin oma lelu – teksti. Näiden lisäksi taulussa tulisi olla kysymysmerkin

kuva sellaista tilannetta varten, kun lapsi tarvitsee aikuisen apua leikin valintaan tai ei löydä leikkikaveria. Lapsen oma nimi magneettitaustalla kuvaisi häntä itseään.

Leikkitaulussa lapsen olisi tarkoitus siirtää valitsemansa leikin kuva ja oma nimensä sen tilakuvan päälle, jossa aikoo leikkiä. Lasten kanssa järjestettäisiin joka viikko kokoontuminen ja vapaan sanan hetki siitä, tarvitseeko leikkitaulua muuttaa jollain lailla, tarvitseeko jokin leikki ottaa sivuun hetkeksi tai puuttuko jokin leikki, vai valitaanko jollekin viikolle vain määrätty leikit. (Liite: Leikkitaulu)

3.2 Arviointia opinnäytetyön tavoitteiden toteutumisesta

Suunnitelmat muokkautuivat opinnäytetyöprosessin varrella. Esimerkiksi lasten osallistuminen aikuisten suunnittelupalaveriinhin ei toteutunut alkuperäisen suunnitelmamme mukaan. Onneksi Tenava-Talossa käytössä oleva projektityöskentelymalli mahdollisti lasten ideoista lähtevän toiminnan suunnittelun ryhmässä.

Lasten suunnittelupalaveriinhin osallistumisen toteutumiseen haasteita toi Tenava-Talon käyttöön ottama uusi lasten ja aikuisten suhdeluku. Yhtä aikuista kohden ryhmässä on kahdeksan lasta. Esiopetusryhmässä suhdeluku on entinen 1/7. Silloin, kun päiväkodin muista ryhmistä puuttuu henkilökuntaa lomien tai sairastumisten vuoksi, esiopetusryhmän aikuisista yksi siirretään sijaiseksi toiseen ryhmään. Henkilökunnan poissaolot ja suuret ryhmäkoot nostettiin myös VKK-Metro – hankkeen tutkimuksessa yhdeksi osallisuuden toteutumisen esteeksi varhaiskasvatuksessa (Venninen 2014, 160–162).

Muuttuvan arjen johdosta aikuistenkin palaveriinhin osallistuminen on ollut haastavaa. Tästä syystä henkilöstön viikkopalaveriinhin ei ole saatu lapsia mukaan, vaikka näin toivottiin. Sen sijaan lapset ovat osallistuneet esiopetusryhmässä omiin palaveriinsä. Usein viikko on aloitettu lapsen äänellä ja viikon toimintojen katsauksella. Näissä kokoontumisissa lapsilla on ollut mahdollisuus vaikuttaa viikon toimintaan.

Lasten osallisuus suunnittelussa toteutui esiopetusryhmässä parhaiten projektityössä. Projektityö alkoi lasten ja työntekijöiden kokoontumisella, jossa lapset saivat ensin vapaasti kertoa kiinnostuksen kohteistaan. Kiinnostuksen kohteita oli monenlaisia. Niitä yhdistelemällä koottiin kolme erilaista projektiryhmää. Teemoja yhdisteltiin muun muassa seuraavalla tavalla: lapsia kiinnosti ratsastus, eläinohjelmat ja lemmikit, joten teemaksi valikoituivat eläimet.

Joka viikko toteutuva projekti on kulkenut täysin lasten ehdoilla. Aikuiset ovat toimineet toteutuksen mahdollistajina antamalla projekteille aikaa ja tilat sekä tarvittavia materiaaleja. Ensimmäisellä kerralla lapset kertoivat mikä kyseisessä aiheessa kiinnostaa ja miten heidän mielestään kunkin asian voisi toteuttaa.

Eläinprojektiryhmä muun muassa kertoi, että heitä kiinnostavat hamsterit, eläinkirjat, pehmolelut ja eläinten hoito. Lapset ajattelivat, että voisivat tehdä oman kirjan eläimistä. Niinpä he keksivät eläintarinan, jonka aikuinen kirjoitti muistiin. Tarinaan kuvattiin tablettitietokoneella muovieläimiä käyttäen kuvitus. Kuvat tulostettiin tarinan kera, joista lapset saivat koota kukin omanlaisensa kirjan. Lapset ovat olleet tyytyväisiä projekteihinsa ja odottavat innolla projektipäiviä. Siirtymiä projektista toiseen on myös tapahtunut, kun mielenkiinto on lopahtanut johonkin aiheeseen ja toinen on kiinnostanut enemmän.

Lastentarhanopettajan näkökulmasta projektityössä eri osa-alueet, kuten motoriiikka, hahmotus, kielellinen kehitys ja medialeikki, tulivat kuin itsestään osaksi projektia osallisuuden toteutuessa kokoaikaisesti. Jokaisella projektikerralla aikuinen kirjoitti havaintoja ja huomioita lasten toiminnasta ja puheista, jolloin toiminta tuli näkyväksi ja siihen on helppo palata myöhemmin. Aikuisten ajatus on usein, että antamalla lapsille vapaat kädet aiheutuu vain kaaosta ja sotkua. Kuitenkin kun lapsi saa itse kokeilla ja tehdä johtopäätöksiä, välillä pettymystenkin kautta, tapahtuu oppiminen lapsen huomaamatta.

Esiopetusryhmän projektityöskentelyssä Turjan (2016, 49) kuvaama lasten valtaistuminen ja osallisuus on toteutunut mielestämme hyvin. Lasten projektit ovat olleet pitkäkestoista työskentelyä, ei vain kertaluontoista toimintaa. He ovat

saaneet olla ideoimassa, suunnittelemassa, toteuttamassa, tekemässä projekteihin liittyviä päätöksiä ja arvioimassa omaa toimintaansa. Aikuiset ovat toimineet työskentelyssä lähinnä mahdollistajien ja aihepiirin rikastuttajien roolissa. Projektityöskentelymallin käyttäminen oppimisen menetelmänä on ryhmän aikuisten päätös. Projektien aihepiirit, sisällöt ja toteutustavat puolestaan ovat nousseet lapsilta. Tässä näkyy mielestämme Kallialan (2008, 16–17) suosittama periaate siitä, että toiminnan tulee olla lapsilähtöistä, mutta aikuisjohtoista.

Lasten esiopetussuunnitelmien eli LEOPSien myötä käydyt kolmikantakeskustelut (esiopetusta antava opettaja, lapsi ja huoltaja) on toteutettu niin, että lapsi on saanut niissä äänensä kuuluville. Lapset ovat arvioineet omaa osaamistaan ja kehityskohteitaan. Lapset ovat saaneet esittää parannusehdotuksia, toiveita ja kertoa kokemuksiaan esiopetuksesta. Lasten kanssa on pohdittu myös sitä, miten kehitysideoita voitaisiin toteuttaa. Esimerkiksi aiemmin esille tullut toive oppia kalastamaan haita, poiki ajatuksen, että hait ja kalastusvälineet voisi askarrella ja sitten leikkikalastaa haita. Toteuttaminen voikin olla hyvin yksinkertaista, vaikka alkuun sen toteuttaminen kuulosti mahdottomalta.

Kaikkea toimintaa on havainnoitu ja lasten kanssa käytyä keskustelua on kirjattu ylös niin paljon kuin mahdollista, jotta asioihin voidaan palata aina uudelleen. Ideat konkretisoituvat toimintana, mikä on ilahduttanut lapsia silminnähden. Esiopetusikäiset lapset olivat otollinen kohderyhmä osallisuuden lisäämisen kannalta, koska heidän vuorovaikutustaitonsa ovat jo kohtuullisen hyvät. Lapset ovat aina innokkaita kertomaan omia mielipiteitään ja kehitysideoitaan. Osallisuuden myötä lapset ovat huomanneet, että aikuiset kuuntelevat heitä, jolloin keskinäinen luottamus on syventynyt. Lapset kokevat, että heidän mielipiteillään on oikeasti vaikutusta siihen, mitä päiväkotipäivän aikana tapahtuu.

Kirjaaminen on helpottanut lastentarhanopettajille kuuluvaa ryhmän toiminnan suunnittelua huomattavasti. Ideat nousevat lapsilta ja toteutustavat suunnitellaan yhdessä henkilöstön ja lasten kesken. Lasten

esiopetussuunnitelmiin kirjatut asiat toimivat pohjana ryhmän yhteiselle toiminnan suunnittelulle.

Valokuvia lasten toimista ja konkreettisista töistä on otettu jatkuvasti. Lasten osallisuus on tullut kuvien myötä näkyvämmäksi ja todentunut myös lasten vanhemmille. Dokumentointi on tuonut henkilökunnalle uutta näkökulmaa lasten havainnointiin. Lasten ideoita ja ajatuksia kuuntelemalla lapset tulevat tutummiksi. Havainnoimalla saadaan tietoa, kuinka lasten oppimista ja kehitystä voidaan yksilöllisemmin tukea. Lasten mielenkiinnon kohteet ja heille tärkeät asiat nousevat jatkuvasti keskusteluissa esille ja tarkkaavainen havainnoija voi poimia ideoita esimerkiksi esiopetuksen toteutukseen.

Leikkitalu on toiminut hyvin esiopetusryhmässä. Se on sitouttanut lapsia leikkeihin aiempaa paremmin. Leikkitalun käyttöönoton jälkeen on huomattu, että leikille esiopetusryhmässä jää selkeästi liian vähän aikaa, koska leikkitalu ei ole kaikilla lapsilla edes joka päivä käytössä. Esimerkiksi vain esiopetuksessa olevat lapset eivät usein vain neljä tuntia kestävässä päiväkotipäivässään ehdi leikkiä lainkaan sisäleikkejä muun toiminnan täyttäessä päivän. Tenava-Talossa on ryhdytty etsimään ratkaisuja tähän. Mielestämme tämä on tärkeä havainto edelleen tapahtuvaa toiminnan kehittämistä ajatellen.

Tenava-Talossa osallisuus on otettu päivittäiseksi keskustelun ja kehityksen kohteeksi opinnäytetyömme myötä. Menetelmät ovat pikkuhiljaa nivoutuneet osaksi toimintaa ja esiopetusryhmän työntekijät miettivät kaikkea toimintaa osallisuuden kautta. Tämä kertoo mielestämme siitä, että työntekijöissä on herännyt halu kehittää itseään ja oivaltaa asioita uudella tavalla. Osallisuuden vahva esille nostaminen haastaa työntekijöitä miettimään omaa toimintaansa ja näkyä parhaimmillaan ammatillisena kasvuna.

Kuviossa 1 esitimme lapsen osallisuuden kokemukseen liittyviä tekijöitä. Mielestämme useat lapsen osallisuutta tukevat tekijät olleet jo aiemmin osana Tenava-Talon arvoja, varhaiskasvatussuunnitelmaa, toimintatapoja ja kasvatuseriaatteita. Sen toteaminen ja avaaminen kasvattajayhteisössä on

auttanut ymmärtämään, ettei osallisuus käytännössä ole uusi asia, vaikka käsitteenä se on ollut monelle vielä vieras.

Osallisuuden toteutuminen edellyttää jatkuvaa vuorovaikutusta aikuisten ja lasten välillä. Vuorovaikutuksen tulee olla aidosti lasten mielipiteitä kunnioittavaa tasavertaista keskustelua, jotta osallisuus toteutuisi. Osallisuuden toteutumisen kannalta työntekijöiden on oltava tarkkoina, ettei osallisuutta toteuteta vain ohjatussa toiminnassa. Tenava-Talon esiopetusryhmässä osallisuus on pyritty pitämään yllä läpi päivän, niin että lasten ehdotuksiin ja ideoihin tartutaan myös ulkoiluissa ja niin sanotuissa vapaan leikin hetkissä. Tämä on tarkoittanut Tenava-Talon osalta sitä, että aikuisten on oltava aidosti läsnä lapsille.

Saimme työstä palautetta Tenava-Talon henkilökunnalta. He olivat sitä mieltä, että osallisuus olisi voitu ottaa vieläkin näkyvämmiin esiin päiväkodin toiminnassa. Osallisuus mielletään työyhteisössä tärkeäksi teemaksi. Erityisesti leikkitaulun toteutus on saanut kiitosta varhaiskasvatuksen erityisopettajaa myöten. Päiväkodin eräs työntekijä kiitti meitä siitä, että osallisuuden ja osallistumisen ero on osattu avata konkreettisina esimerkkeinä. Tilanteessa esimerkkinä oli, että osallistuminen on sitä, että lapset osallistuvat esimerkiksi aikuisen järjestämään polttopallo-leikkiin ja noudattavat aikuisen kertomia sääntöjä. Osallistavampaa vastaavassa tilanteessa on, että lapsilta kysytään, mitä he haluaisivat leikkiä. Leikin valinnan lisäksi lasten kanssa sovittaisiin yhdessä leikin säännöistä.

Jatkoa ajatellen opinnäytetyömme luo hyvän pohjan sille, että lasta osallistavia menetelmiä otetaan käyttöön muissakin Tenava-Talon lapsiryhmissä. Hyväksi havaittuja toimintamalleja voidaan levittää myös muihin Suomen Tenava päiväkodit Oy:n päiväkoteihin.

4 POHDINTA

4.1 Opinnäytetyöprosessin pohdinta

Opinnäytetyön idea oli mielestämme ajankohtainen ja työelämälähtöinen. Olimme itse innostuneet aiheesta ja mielestämme se näkyy työskentelyssämme.

Suunnitteluvaiheessa olisimme voineet tehdä vieläkin tiukempaa rajausta. Valitsimme kolme menetelmää, vaikka tiesimme, että aika työn tekemiselle on rajallinen. Olisimme voineet keskittyä esimerkiksi lasten osallisuuden lisäämiseen toiminnan suunnittelussa, jonka Tenava-Talon työyhteisökin nosti tärkeimmäksi tavoitteeksi. Tämän tyyppiselle toiminnalliselle opinnäytetyölle olisi ollut ihanteellista, jos menetelmien juurtumisen seuraamiselle olisi ollut aikaa esimerkiksi koko toimintakausi. Nyt voimme arvioida vain lyhyemmän ajanjakson ajalta sitä, ovatko menetelmät tulleet osaksi toimintaa vai eivät.

Ensimmäisen työillan jälkeen pohdimme, olisiko Tenava-Talon työntekijöitä pitänyt pyytää aluksi jollain tapaa määrittelemään, mitä he osallisuuden käsitteellä ymmärtävät. Pyysimme heitä suoraan ideoimaan, miten lapsen osallisuutta päiväkodissa voitaisiin lisätä, mutta vähintään yhtä tärkeää olisi ollut selvittää, mitä kukin työntekijä osallisuudella mieltää. Perehdyttyämme haastattelututkimuksiin, joita on tehty pääkaupunkiseudun päiväkotien henkilökunnalle (muun muassa Seppälä&Stenvall 2008 ja Venninen, Leinonen & Ojala, 2010), tuli ilmi, että osallisuus käsitteenä on moniulotteinen ja ymmärrettävissä monin tavoin. Ymmärrykseen vaikuttaa laaja kirjo asioita kuten asenteet, lapsikäsitys, koulutus ja arvomaailma (Seppälä&Stenvall, 2008, 24, 27).

Toisaalta pelkästään ideoimalla tapoja lisätä osallisuutta, saatiin vastauksia, joissa tuli ilmi hyvin erilaisia osallisuuden ulottuvuuksia toimintaan osallistumisesta vallan ja vastuun jakamiseen aikuisten kanssa. Käytännössä työntekijöiden perehdyttäminen osallisuuteen käsitteenä olisi helpottanut

osallisuuden arkeutumista. Toisaalta se, ettei osallisuudesta ollut tietopakettia etukäteen, sai aikaan hedelmällisiä keskusteluita ja jatkuvaa pohdintaa osallisuuden toteutumisesta.

Prosessin alussa emme kiinnittäneet tarpeeksi huomiota siihen, kuinka tulisimme työtämme arvioimaan. Palautteen kerääminen jäi hyvin loppuvaiheeseen. Työn aihe imi mukanaan, joten suunnittelun loppuunsaattaminen jäi vaillinaiseksi.

Lähdekirjallisuutta oli saatavilla hyvin. Osallisuus on aiheena ajankohtainen ja ollut viime vuosina esimerkiksi VKK-Metron tutkimusten keskiössä. Valitsemistamme osallisuutta lisäävistä menetelmistä ainoastaan leikkitaulusta emme löytäneet teorialietoa lähdemateriaaleista. Lähdekirjallisuudessa korostettiin osallisuuden olevan ennen kaikkea kasvattajan asenne, ei mikään yksittäinen menetelmä. Tätä olisimme voineet tuoda enemmän esille ja ehkä jopa muokata opinnäytetyömme ideaa siltä pohjalta. Nyt perehdyimme teoriaan samanaikaisesti, kun teimme työtä ja se vaikutti työn näkökulmiin. Jos olisimme perehtyneet laajasti osallisuuden teoriaan ennen lopullisen näkökulman valintaa, työssä olisi voitu huomioida osallisuuden merkitys toisesta näkökulmasta.

Toteutustapana toiminnallinen opinnäytetyö sopi meille hyvin. Työn kehittäminen on konkreettista ja hyödyllistä. Mielestämme työn tekeminen lisäsi valmiuksiamme tulevana sosionomeina kehittämistyöhön ja vastaavien prosessien läpiviemiseen.

4.1 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Toiminnallisen opinnäytetyön tekemiseen liittyy erilaisia eettisiä näkökulmia, jotka on tärkeä huomioida. Opinnäytetyömme tutkimus toteutettiin Kati Koposen työpaikassa ja hän toimi osallistuvana havainnoijana. Tämä merkitsee Vilkan (2006) mukaan kaksoisrooliin asettumista, joka on tärkeää muistaa ja ymmärtää jatkuvasti. Samalla Kati on sekä työyhteisön jäsen, että aktiivinen havaintojen

tekijä. Työyhteisö oli kuitenkin tietoinen Katin roolista ja opinnäytetyömme aiheesta sekä tavoitteista. Havainnointi ei myöskään suoranaisesti kohdistunut työntekijöiden toimintaan, vaan menetelmien käyttökelpoisuuteen ja juurtumiseen sekä osallisuuden lisäämisen arviointiin. Toisaalta, opinnäytetyöprosessimme aikana Katin oli myös tutkimusta tekevän opiskelijan roolissa pyrittävä motivoimaan muuta työyhteisöä osallisuuteen ja valittujen menetelmien käyttöön.

Osallistuvan havainnoijan roolissa on eettisesti tärkeää osata erottaa, mitä tietoja saa opinnäytetyötä tekevän opiskelijan roolissa ja mitä yksityishenkilönä. Yksityishenkilönä saatuja tietoja ei ole eettisesti oikein käyttää tutkimuksen aineistona. (Vilkkä 2006, 106.)

Opinnäytetyön luotettavuuteen liittyy se, ettei aihe vaihdu toiseksi matkan varrella. Työyhteisön näkökulmasta se on tärkeä luottamustekijä (Vilkkä 2006, 105.) Vaikka prosessin aikana olisi ollut kiinnostava esimerkiksi havainnoida työntekijöiden toimintatapoja suhteessa osallisuuden lisäämiseen, emme sitä kuitenkaan tehneet, koska aiheemme on rajattu osallisuutta lisäävien menetelmien tuomiseen esiopetusryhmään.

4.2 Ammatillinen kasvu

Mielestämme opinnäytetyömme aihe ja prosessi on syventänyt erityisesti sosiaalialan asiakastyön osaamistamme. Sosionomeilta odotetaan muun muassa osaamista yksilöiden kasvun ja osallisuuden tukemisessa. Opinnäytetyö on syventänyt osaamistamme ja ymmärrystämme siitä, mitä kaikkea osallisuus tarkoittaa. Osallisuus ei ole vain lasten oikeus vaan koskee kaikkia asiakasryhmiä ja käsitteen syvälinen ymmärtäminen on vaikuttanut omaan työskentelytapaamme jo tämän prosessin aikana. Osallisuuteen perehtyminen on vaikuttanut tapaamme työskennellä ja niihin eettisiin valintoihin, joita työssämme teemme, jotta asiakkaiden osallisuus toteutuisi aiempaa paremmin. (Sosionomi (AMK) – kompetenssit 2016.)

Kriittisen ja osallistavan yhteiskuntaosaamisen ammatillinen kompetenssimme on myös lisääntynyt. Osaamme tarkastella paremmin osallisuuden toteutumista ja huomaamme entistä paremmin ilmiöitä ja tilanteita, joissa se ei toteudu. Tämä on vahvistanut sitä, että entistä enemmän otamme esimerkiksi osallisuuden esteitä puheeksi ja pidämme aihetta esillä omissa työyhteisöissämme. Opinnäytetyöprosessi kehitti myös tutkimuksellista kehittämis- ja innovaatio-osaamistamme. Toimintatutkimuksemme on työelämälähtöinen ja kehittävä ja vahvisti näitä valmiuksia meissä sosiaalialan ammattilaisina (Sosionomi AMK-kompetenssit 2016.)

Olemme kumpikin suorittaneet myös lastentarhanopettajan kelpoisuuteen liittyvät opinnot. Tulevan lastentarhanopettajan näkökulmasta opinnäytetyöemme aiheeseen syventyminen on mielestämme ollut tärkeää. Lasten osallisuutta korostetaan kaikissa uusissa varhaiskasvatusta ja esiopetusta ohjaavissa asiakirjoissa sekä uudessa varhaiskasvatuslaissa. Teoriatietoon perehtyminen on päivittänyt osaamistamme varhaiskasvatuksen ammattilaisina.

Olemme molemmat työskennelleet useita vuosia varhaiskasvatuksen eri tehtävissä. Opinnäytetyöprosessin aikana olemme peilanneet tietoa aiempaan kokemukseemme ja tarkastelleet myös omia asenteitamme ja toimintaamme kasvattajina kriittisesti. Osallisuuden käsite on avautunut meille syvemmin. Olemme saaneet työhöemme uusia näkökulmia ja työmenetelmiä. Prosessin aikana olemme saaneet myös varmuutta työn kehittämiseen työyhteisössä. Tulevina lastentarhanopettajina voimme vaikuttaa omilla työpaikoillamme siihen, että ymmärrys osallisuudesta kasvaa. Uuden tiedon myötä rohkeus osallisuuden esille nostamiseen on lisääntynyt.

4.3 Yhteenveto

Osallisuus on ennen kaikkea kasvattajan asenne. Mikään menetelmä ei voi yksinään tuoda osallisuutta päiväkotiin. Tarvitaan kasvattajat, joilla on halua sitoutua tarkastelemaan maailmaa lapsen näkökulmasta. Tarvitaan aikuisen aito uteliaisuus lapsen mielipiteisiin ja kiinnostuksen kohteisiin.

Uudet, varhaiskasvatusta ohjaavat lait ja asiakirjat velvoittavat työntekijöitä osallisuuteen. Mielestämme veloituksen rinnalle kaivattaisiin lisäksi innostusta ja osallisuuteen liittyvää koulutusta. Päiväkodeissa työskentelee paljon henkilökuntaa, joille osallisuuden käsite on vielä vieras. Tietoa osallisuudesta ja sen merkityksestä lapselle pitäisi lisätä.

Olemme huolissamme siitä, että samaan aikaan kun osallisuuden merkitystä korostetaan, varhaiskasvatukseen kohdistetaan säästöjä ja ryhmäkokoja suurennetaan. Työntekijät asetetaan tilanteeseen, jossa kasvatusta tulisi ohjeiden mukaan tehdä yhä yksilöllisemmin vaikka samalla näiden yksilöiden määrää kasvatetaan.

Osallisuuteen kuuluu idealistinen ajatus kiireettömästä aikuisesta, joka laskeutuu leikkimään lasten kanssa, on läsnä, kuuntelee ja havainnoi. Todellisuus monissa päiväkodeissa kuitenkin on, ettei sijaisia saa palkata ja aikuisten ja lasten suhdelukuja seurataan tiukasti. Kuntien välille syntyy eriarvoisuutta, sillä kaikissa kunnissa uusi, tiukennettu, lasten ja aikuisten suhdeluku ei ole käytössä.

Kirkkonummen osalta tilanne on se, että kunta ei edellytä uutta 1/8 suhdelukua, mutta yksityiset päiväkodit saavat näin kuitenkin tehdä. Tämä näkyy kokonaishenkilökunnan pienenä määränä suhteessa lapsiin. Henkilökunnan vaje korostuu päiväkotipäivien ääripäissä, aamu- ja iltavuoroissa. Jatkuva paine selviytymisestä ja tekemättömistä töistä painaa taakkana monen opettajan niskassa. Laadukasta varhaiskasvatusta tavoiteltaessa tulisi suhdelukuja pikemminkin väljentää. Tulevina sosionomeina meidän tehtävämme on toimia lasten äänenä yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Tulevina ammattilaisina olemme iloisia, että valtakunnallisia varhaiskasvatuksen linjauksia tehtäessä osallisuus on nostettu näin näkyvästi esille. Se tuo virkistävää näkökulmaa varhaiskasvatuksen kentälle. Osallisuuden periaatteiden toteutuessa varhaiskasvatuksesta muodostuu nykyistä enemmän lasten näköistä.

LÄHTEET

- Fonsén, Elina, Heikka, Johanna & Elo, Janniina 2014. Osallisuutta edistävän suunnittelun tasot. Teoksessa Johanna Heikka, Elina Fonsén, Janniina Elo & Jonna Leinonen (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry, 80—95.
- Heikkinen, Hannu L.T. 2007. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T.; Rovio, Esa; Syrjälä, Leena (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmiä ja lähestymistavat. Kansanvalistusseura:Helsinki. 16—37.
- Kalliala, Marjatta. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Gaudeamus Helsinki University Press, Oy Yliopistokustannus, HYY Yhtymä.
- Kalliala, Marjatta. 2012. Lapsuus hoidossa? Aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoidossa. Gaudeamus Helsinki University Press, Oy Yliopistokustannus.
- Kataja, Elina 2014. Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa Teoksessa Johanna Heikka, Elina Fonsén, Janniina Elo & Jonna Leinonen (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry, 56—79
- Kirkkonummen kunnan varhaiskasvatussuunnitelma. Viitattu i.a.
http://www.kirkkonummi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/kirkkonummi/embeds/kirkkonummiwwwstructure/24097_Vasu_240511.pdf
- Kirkkonummen esiopetuksen opetussuunnitelma 2016.
- Koivunen, Pirjo-Leena & Lehtinen, Taisto. 2015. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. PS-Kustannus: Jyväskylä.
- Kyrönlampi-Kylmänen, Taina 2007. Arki lapsen kokemana-eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus.Lapin yliopisto.Rovaniemi.

- Leinonen, Jonna 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Johanna Heikka, Elina Fonsén, Janniina Elo & Jonna Leinonen (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry, 16—40.
- Nurmi, Jan-Erik, Ahonen, Timo, Lyytinen, Heikki, Lyytinen, Paula, Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto 2014. Ihmisen psykologinen kehitys. PS-Kustannus: Jyväskylä.
- Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. VKK-Metro.
http://www.socca.fi/kehittaminen/varhaiskasvatus_vkk-metro/aiempaa_kehittamista/lapsen_ja_vanhempien_osallisuus. Viitattu 25.9.2016.
- Rintakorpi, Kati. 2014. Pedagoginen dokumentointi välineenä 1—3 vuotiaiden osallisuuteen päivähoiton aloitusvaiheessa. Teoksessa Johanna Heikka, Elina Fonsén, Janniina Elo & Jonna Leinonen (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry, 133—154.
- Roos, Piia 2014. Päiväkodin arki lasten kertomana. Teoksessa Johanna Heikka, Elina Fonsén, Janniina Elo & Jonna Leinonen (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Suomen Varhaiskasvatus ry, 41—55.
- Sosionomi (AMK) - kompetenssit. 29.4.2016. Innokylä.
<https://www.innokyla.fi/web/verkosto1167849/sosionomi-amk-kompetenssit-socionom-yh-kompetenser-hyvaksytty/godkanda-kuopio-29.4.2016>. Viitattu 5.11.2016.
- Stenvall, Elina & Seppälä, Ullamaija. 2008. Talo lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin työpapereita 2008:1.
http://www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_varten_lasten_osallisuus_paivakodissa.pdf
- Suomen Tenava päiväkodit Oy:n sisäinen materiaali. 2016

- Tahvanainen, Ilkka & Turunen, Saija (toim.) 2016. Leikki astuu varpaille. Kokemuksia VKK-metron leikin kehittämiskaudesta. Socca. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 2016:1. http://www.socca.fi/files/5553/Leikki_astuu_varpaille_-julkaisu.pdf
- Tuplatiimitekniikka. Ideointimenetelmiä ryhmässä. http://www2.amk.fi/mater/viestinta_ja_media/ryhmatyotaidot/files/ideointimenetelmia/tuplatiimi.htm (i.a)
- Turja, Leena 2016. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja 2016. PS-Kustannus: Jyväskylä, 41—54.
- Varhaiskasvatuslaki. Viitattu 17.7.2016 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. 2016. Määräykset ja ohjeet 2016:17. Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf (Viitattu 19.11.2016)
- Venninen, Tuulikki, Leinonen, Jonna & Ojala, Mikko. 2010. ”Parasta on kun yhteinen kokemus muuttuu jaetuksi iloksi”. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Socca – Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 2010:3. VKK-Metro. http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf
- Venninen, Tuulikki 2014. Vaikuttamisen ympyrä varhaiskasvatuksessa. Artikkeliteoksessa Heikka, Johanna; Fonsén, Elina; Elo, Janniina ja Leinonen, Jonna (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. 2014. Suomen varhaiskasvatus ry, 155—169.
- Vilkka, Hanna & Airaksinen, Tiina 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Tammi: Helsinki.
- Vilkka, Hanna 2006. Tutki ja havainnoi. Verkkokirja. <http://hanna.vilkka.fi/wp-content/uploads/2014/02/Tutki-ja-havainnoi.pdf>

LIITE

Leikkitalu

